

JAMHUURIYADDA DIMOQRAADIGA SOOMAALIYA

WASAARADDÀ WAXBARASHADDA IYO BARBAARINTA

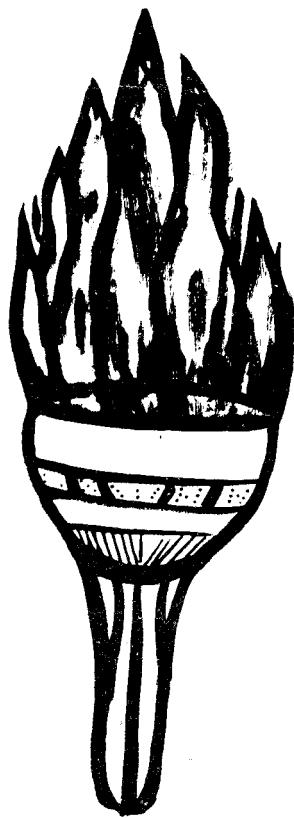
XAFIISKA MANAAHIJTA

**BARBAARINTA
IYO CILMIGA BEESHA**

**Fasalka
7 aad**

**BARBAARINTA
IYO CILMIGA BEESHA**

**Fasalka
7 aad**

**JAMHUURIYADDA DIMOQRAADIGA SOOMAALIYA
WASAARADDÀ WAXBARASHADDA IYO BARBAARINTA
XAFIISKA MANAAHIJTA**

TUSMO

HORDHAC

I QAYBTA KOOWAAD

1. Bulshada iyo Dabeeecadaheeda	3
2. Bulshada iyo bii'adda	4
3. Isbeddelka ku dhaca bulshada	4
4. Cilmiga bulshada	5
5. Dhalashadii bulshada aadamiga	6
6. Maxay ka kooban tahay bulsho?	31
7. Tiiarka bulshada	35

II QAYBTA LABAAD

Midnimada iyo Horumarka	41
-----------------------------------	----

III QAYBTA SEDDEXAAD

Waxyaabaha keena dib u dhaca	48
--	----

IV QAYBTA AFRAAAD

1. Dib u dhaca	54
2. Ka baxa dib u dhaca	56

V QAYBTA SHANAAD

1. Ururrada bulshada Soomaaliyeed	60
2. U. DH. K. S.	61
3. X. G. U. SH. S.	65

VI QAYBTA LIXAAD

1. Ururka Midowga Afrika	73
2. Shirarkii lagu qabtay Qaaradda Afrika	77

VII QAYBTA TODDOBAAD

1. Yuusuf Al-Kowneyn	87
2. Xasuusta Sheekha	88

HORDHAC

Buugaan oo ah buugga 7aad ee Barbaarinta iyo Cilmiga Beesha looguna talo galay fasalka 7aad ee Dugsiga Dhexe, waa buug qaybaha uu ka kooban yahay ku salaysan yihiin buugta Barbaarinta iyo Cilmiga Beesha ee ardaydu hore u soo dhigteen.

Buuggan oo ah qormadii 1aad qaybuuhu ka kooban yahay waxay isugu jiraan qaybo buugtii hore laga soo qaaday, qaybo dib loo habeeyey iyo qaybo cusub oo ah buugga intiisa badan. Waxaa kaloo jira in aad looga fiirsaday xaggaa mur-tida iyo qormadaba oo ay ka maqan tahay khaladaad badan oo awal ka iman jiray waqtigii gaabnaa ee buugta lagu diyarin jiray.

Guud ahaan qaybaha uu buuggu ka kooban yahay iyo farriintu xabaarsan yahay oo gaaban waxay yihiin:

- In ardaygu barto BULSHO waxay tahay, waxay ahaan jirtay iyo waxay isugu biyo shuban doonto iyo guud ahaan wajiyadeeda.
- In ardaygu fahmo waxyaabaha keena midnimada, urursanaanta iyo horumarka ay bulsho gaarto ama hiilsato.
- In ardaygu ka dheregnsanaado arrimaha keena DIB-U. DHACA bulshada, kana digtoonaado.
- In ardaygu yaqaan Ururrada bulshada Soomaaliyeed iyo shaqaday qabtaan.
- In ardaygu barato Hay'adaha Caalamiga ah, gaar ahaan Ururka Midowga Afrika.

- In ardaygu aqoon dheeraad ah u leeyahay halyeeyada Soomaaliyeed ,gaar ahaan Sheekh Barkhadle.
Baraha buuggan adeegsanaya waxaa laga codsanayaay:
 - 1) Inuu isku xidho casharrada buuggan iyo kuwii buuggtii hore ee ardaydu soo dhigteen.
 - 2) Inuu qaybaha kala ah:
 - bulshada iyo dabeeecadaheeda,
 - dib-u-dhaca,
 - Ururka Midowga Afrika, uu fiiro gaar ah u yeesho oo cashar diyaarin fiican soo sameeyo intuusan ardayda hor iman.
 - 3) Layliyada buugga ku jira waa in baruhu badankooda ardayda u suurto geliya inay kaga shaqeeyaan fasalka iyaga oo koox koox ah.

Waxaa Xafiiska Manahijtu mahad u celinayaan qorihii buuggan oo ah Jaalle Yuusuf Maxamed Xayd iyo dadkii kale ee faraha badnaa ee gacanta ka geestay qoraalka buuggan.

***Maamulaha X. Manahijta,
Xuseen Diiriye Jaamac***

QAYBTA KOOWAAD.

BULSHADÁ IYO DABEECADAHEEDA

Markaan dhaqanka Soomaaliyeed dib ugu noqono aan baarno erayga BULSHO halkuu ka soo jeedo, waxa ogaaneynaa in bulsho la oran jiray Qayro isku nool ah. Qa, rona waa labaataneeyo reer oo xolo dhaqato ah oo wada daęgan dhib iyo dheefna wadaagga. Xoola dhaqatadaa waxaa ka dhixeyya xolo waraabinta, oodda, dhaanka, raacidda xoolaha iyo ilaalinta nabadda beesha.

Qayro

1. **QEEXID:** Bulsho waa dad isku nool, wada nool, oo aan sina u kala maarmi karin, wadaaggana degmo, dhaqan iyo taa riikh. Intaasi waxay keentaa dan iyo ujeeddo isku mid ah Dan iyo ujeeddo isku mid ah marka la helana waxaa dhaqan neysa midnimo iyo aragti isku mid ah,

2. BULSHADA IYO BII'ADDA

Haddaan u fiirsano arrimaha faraha badan ee isku murugsan ee bii'adda ka muuqda waxaan garan kranaa inay ka dambeyso quwad sabab u ah soo if baxa arrimhaas iyo isbeddal-kay sameynayaanba.

Wax kasta oo ka dhaca bii'adda sida duufaanka, daadka, dhui gariirka, abaaraha, iyo wixii la mid ahiba waxay u dhaacaan si xor ka ah awoodda aadamiga.

Murkaan u soo noqono bulshada dabeecadeeda iyo isbeddalku ku dhacaya, arrinku sidaan soo sheegnay waa ka duwan yahay. Bulshada waxaa sal u ah dad, dadkaas oo ay moggaanmayaan ujeeddooyin go'an oo ay hagayaan afkaar nabaysen.

Murkaan soo koobno dadku badanaaba, waa dareensan yahay wuxuu falayo. Falkaas oo guud ahaan isu rogaya wax qabasho guud iyo mid gaar oo lagu baadi doonayo dan. Sidaa dakteed in kasta oo dadku bulsho abuuro, bulshaduna tahay xubin ka mid ah abuurka jira, haddana isbeddelka ku dhacaya waa mid ka duwan kan ku dhacaaya bii'adda inteeda kale. Taasna waxaa sabab u ah dadka oo guud ahaan u jahheeya bulshada. Waxaana kaloo meesha ka muuqata in dadka gacanta ku hayo taariikhda laga dhaxlaayo.

3. ISBEDDELKA KU DHACA BULSHADA.

Ishaddalka ku dhaca bulsho waxaa keena am asal u ah dhaqaale. Dhaqaalahaa naftiisa waxaa xukuma wax soo saarka oo ku xiran qalabka wax soo saarka. Isbeddelka ku dhaca bulsho wuxuu haystaa waddo laba weji mid uun yeelan karta. Midda hore waa mid horu-socod ah oo bulshada gaarsiisa horumar, tan labaadna waa mid ka soo horjeedda oo bulshada u horseenda khasaare iyo dib u dhac. Labada waddo oo mid waliba lu arooreyso dan iyo ujeeddo gaar ah baa badanaaba

iska hor yimaada iyaga oo soo cuskanaya shaqsi, dabaqad, ummad ama beel. Taasi markay dhacdo waxaa soo shaac baxa arrimo hor leh oo ka dhasha dagaalkaas. Isbeddelkaas waxaa lagu tilmaami karaa inuu yahay dhaqdhaqaaqa joogta ah ee bulsho sameyso.

4. CILMIGA BULSHADA

Haddaan is-weydiino siday u dhisan tahay bulsho dabee-cadeeda, isbeddelka joogtada ah ee ku dhaca iyo isbaddelkaasi sida uu uga muuqanayo ficiika dadka, waxaan jawaab shaafi ah ka neli karna cilmiga u qaybsan ka warranka aadamiga iyo bulshooyinka ec ay ka mid yihiin taariikhda, dha-qaaalaha, sharciga, falsafadda, luqada iyo kuwo kale oo fara badn oo marka la isu geeyo la isku yiraahdo Cilmiga Bulshada.

Cilmigaasi wuxuu xambaarsan yahay waayo-aragnimo biirtay oo ay soo mareen ummadiihii kumanyaal sano oo tagay noolaa. Waayo-aragnimadaasi waxay suurtagal ka dhigeysa in ay bulsho doorato dariiqay u mari lahayd horumarkeeda, isla markaasna ugaga digtoonaan lahayd khalaadaadkii ummadiihii hore ku halaagmeen.

Waxaa suurtagal noqoneysa iyada oo la kaashanayo Cilmiga, lana tixgalinayo duruufta markaa taagan in la qorsheeyo dawga ugu habboon ee bulsho lagu hoggaaminayo. Doorashadaa inay toosneyd iyo in kale markhaati waxaa ka noqonaya da'ooyinka dhalan doona ee dhaxlaaya kuwa markaa jooga doorashadana sameeya ama dowgey qaadeen.

WEYDIIMO

1. Qayro maxay tahay?
2. Iskaashi xaggee ka dhashaa, muxuuse yahay?
3. Bulsho maxay tahay?

4. Bulsho maxaa isu keena?
5. Xiriirka Bulshada iyo bii'adda ka dhixeyya muxuu yahay?
6. Isbeddealka ku dhaca bii'adda iyo Bulshada maxay ku kala duwan yihii, maxayse iskaga eg yihii?
7. Dadku wuxuu falayo maxaa dareen siiya?
8. Isbeddalka ku dhaca bulshada muxuu yahay, muxuuse ka dhashaa?
9. Cilmiga Bulshada muxuu yahay?
10. Cilmiga Bulshada waxtarkiisu muvuu yahay?

11. QODOBKA DOODDA

Bii'adda haddaan isbadal ku dhicin, bulshada isbadal kuma dhaco.

5. DHALASHADII BULSHADA AADAMIGA

Waxaa la rumeysan yahay aadamigu kaamil inuu noqday kaddib markuu soo maray heerar badan, isbaddelo is daba joog ahina ku soo dhaceen.

Ugu horeynba wuxuu bilaabay inuu isticmaalo ama ka faa'iideysto qalab aad u hooseeya oo ay ka mid ahaayeen dhagaxa, lafaha, jiriddaha taas oo uu kaga duwanaaday xawayawaanka intiisa kale oo awal dhibaato isku mid ahi kaga imaaneysay bii'adda.

Qalabkii qadiimiga ama bilowga

Waxaa la ogaaday in banii-aadamku markii ugu horrey. sayba ka adkaaday cadowyadiisa intii badneyd oo ay ka mid ahaayeen dugaagga iyo dhibaatada cimilada muddo iminka laga joogo 40,000 sannadood. Markaa kaddib buu dadku bilaabay ugaarsi, isu imaasho, dabka, dhaqashada xoolaha, falashada beeraha, dagganaanta bar tilmaaman, iwm, kuwaas oo ah bilowgii iyo dhismihii bulshada adduunka maanta jira.

Dadkaas waxaa u suurtawday inuu ka duwanaado xayaanka intiisa kale isaga oo la yimid maskax aragtideedu aad u sareyso. Waxaa soo baxay afaf lagu wada hadlo oo la isku dhaafsado aafkaarta. Intaasi waxay keeneen iskaashi iyo in dan qura la yeesho.

Isu imaadkaas bulshada oo aan ku sheegnay unugii bulshada adduunka maanta jirta, soona jirtay, waxaa ka dhaashay isbeddalo fara badan oo horumar lahaa. Isbeddalladaasi inkastoo ay kala duduwanayaan waxay soo saareen **waxyaabo** cusub oo fara badan. Horumarkaa maalinba heer soo joogay waxaa la rumeysan yahay inuu bilowday muddo iminka laga joogo 20,000 sannadood.

Muddadaas dheer ee aan soo sheegnay waxaa **bulshada** aadamiga soo martay dhawr xilli oo dhaqan dhaqaale **oo** kala geddisnaa kalana dambeeyey. Xilliyadaa isbeddelkooda waxaa sabab u ahaa Isbeddalka ku dhacayey qalabka **wax** soo saarka, kaasoo sal u ah isbeddalka dhaqaalaha.

Dhaqaalaha oo isbeddalay waa curasho hab dhaqan bulsho oo cusub. Xilliyadda ay soo martay bulshada **aadamigu** dhanka nolosha marka laga eego afar ka mid ah **waxay** kala yihiiin:

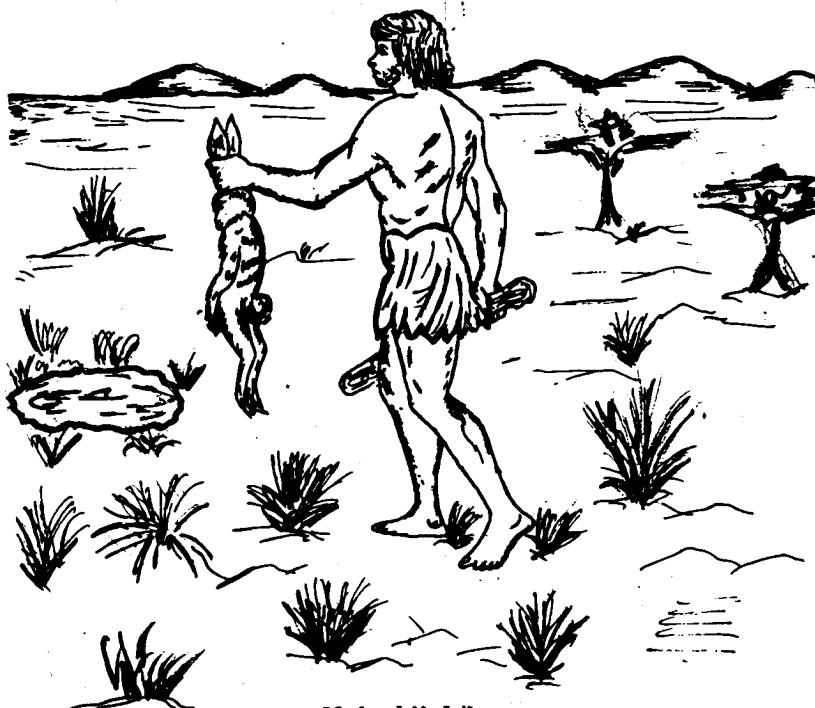
1. Xilligii Ugaarsiga.
2. Xilligii xoola-dhaqatada.
3. Xilligii dhul-qodashada.
4. Xilligii sancada.

1. XILLIGII UGAARSIGA

Xilligii Ugaarsigu wuxuu ahaa bilowgii **abuuritaanka** bulsho aadami ee ugu horreysay. Wuxuu ahaa waqtii awooddha dadku uu u leeyahay iska daafaca dhibaatada dibedda ama bii'ad da kaga imaaneysa ay aad u hooseysay, noloshuna waxay ahayd mid bilow ah. Taas waxaa sabab u ahaa iyaga oo aan awoodin

qalab sameysasho ay u isticmaalaan daafaca iyo wax soo saarka.

Xilligaas dadkii noolaa waxay ku hoyan jireen godad, dhirta, dusheeda, gebiyada oo iyaga laftooda dhibaato xoog leh ay kala kulmi jireen. Dhar ay xirtaan ma jirin ee waxay xiran jireen caleemaha iyo saamaha xayawaankay ugaarsadaan. Hooy, dhar iyo unto yaridu waxay keentay in ay cidla u noqdaan dugaagga, kuleylka qabowga, roobka, gaajada iyo cudurka, intaas oo ina tuseysa in noloshhoodu ahayd mid aad u adag, una dhib badan.

Noloshii bilowga

Dadkii noolaa waqtigii ugaarsiga may ahayn dad af-kaar ka haysta xoolo dhaqashada, beer falashada iyo waxyaa-baha la mrdka ah, wax hanti ah oo gaar ahaaneedna ma jirin. Wax soo saar habeysan oo ilaa mustaqbal taxan ma jirin.

Waxay ku noolaayeen salaadii markay kalahaan waxay la kulmaan. Waxyaabahaas loo kalihi jiray waxay ahaayeen ugaarsiga iyo miro gurashada. Halkaas waxaa ka muuqata in noloshaasi adkayd. Taasina waxay keentay in marka la qadhaab tagayo la isu kaxaysto koox koox. Wixii la soo helana laysu keeno, kaddibna la qaybsado.

Taasi waxay caddeynaysaa in xilligaas uu jiray ama ay ka muuqatay hantiwadaag aan habeysneyn oo aad u hooseeyaa.

Xilligani wuxuu xilliyadii ka dambeeyey kaga soocnaa arrimaha soo socda:

1. Dhulka iyo shaqaduba dhex bay ahaayeen.
2. Dabaqad bulsho ma jirin.
3. Maamulku dhex buu ahaa.
4. Is sheegashadu waxay ku xirnayd dhalasho iyo guur,
5. Ururada dadka ama tirada dadka ee bulsho abuuray oo aan badnayn.
6. Madax bannaanida jirtay waxay ahayd mid kooban.
7. Dhulku ma xaddidnayn ama dal xad lihi ma jirin.
8. Sharcigu wuxuu ahaa ra'yiga dadka ama kolba siday wax ula ekaadaan.
9. Shaqadu ma lahayn qaybsanaan.
10. Lacagi ma jirin.
11. Wax iibsasho ma jirin, waxna laysma dhaafsan jirin.
12. Qof walba shaqadu waajib bay ku ahayd, wax walibana isticmaal mooye qiimo ma lahayn.

WEYDIIMO

1. Ereydaan micnahooda sheeg, Bii'ad, qalab, dhaqaa-le, hab wax soo saar, ugaarsi.
2. Maxaa dadka ku khasbay in ay isu yimaadaan?
3. Qalabkii dadkii hore ku dhaqmi jiray afar ka sheeg?
4. Goormaa lagu qiyaasaa markii dadku aadami dhan noqday?
5. Ilbaxnimada maanta jirtaa intee bay soo dhismeysay?
6. Isbeddalka Bulsho ku dhaca maxaa sal u ah?
7. Xilliyadii bulshada aadamigu soo maray waa imisa? waana kuwama?
8. Ugaarsiga iyo miro gurashada maxaa dadka ku khas-bay?
9. Dhibaatooyinka dadkii hore haystay ama haysan jiray (7) toddoba ka sheeg?
10. Astaamo H/Wadaag oo jiray xilliggii ugaarsiga maga-cow?
11. Xilliggii ugaarsugu muxuu xilliyadii kale uga duwan yahay?

12. QODOBKA DOODDA

Dad waxaa jiray xayawaanka ka itaal roonaa barigii hore oo gacan ula tagi jiray ama xayawaanka waaweyn la da-gaalami jiray.

2. XILLIGII XOOLO DHAQASHADA

Intii lagu jiray waqtigii ugaarsiga dadku maalinba maa-linta ka dambeysa waa kordhinayey dagaalka uu ugu jiray

hagaajinta noloshiisa. Muddo kaddib waxaa dadkii u suurtagashay in xawayaankuu ugaarsan jiray qaar ka mid ah dabo ama qabto, kaddibna carbiyo.

Halkaa waxaa ka dhashay xoolo dhaqasho suurtagli-say in dadkii ka nastro orodkii uu ugu jiray cunto goobkii ama cunto baadi doonkii.

Wuxuu xooluhu carbiyey ka helay caano, subag, hilib iyo harag. Xoolahaas waxaa ka mid ahaa geela, lo'da ariaga, kuwaas oo aan maanta munaafacaadkooda ognahay.

Intii ka dambeysay xoola dhaqashadii waxaa dhashay nolol cusub oo tii ugaarsiga kaga duwanayd arrimaha soo socda:

1. Dad yar baa shaqo gaar ah u go'ay, dadka intiisa kalan-a waxay ku hawlanaayeen cunto soo saarka.
2. Waxaa soo baxay koox dagaal-yahanno ah oo intii kale ku bilowday dagaal iyo xukun.
3. Bucshurad isdhaafsi baa bilowday (sida dibi iyo faras la is dhaafsado).

Muddo markay ka soo wareegatay waxaa soo baxay kooxo waaweyn oo ururkoodu ahaa qabiil. Waxaa ku xigtay in loo dagaallamo qabiil, qabiil iyadoo la isku maagayo daaq, biyo, dhul, magac, manfac iyo wax la mid ah? Halkaas waxaa ka soo baxay in qabiil qabiil jabiyo kaddibna ku gabraarto, siduu doonana ka yeelo ama addoonsado. Taasi waxay dhashay in kala sarreyn iyo kala aabbe wanaagsanaan la sheegto. Xilliggii xoola dhaqashada heerka aqoonta iyo aragtida aada-miguba waa ka sareysay tii jirtay waqtigii ugaarsiga.

Waxaa isbeddel ku dhacay wax soo saarkii, waxaana korodhay tiradii dadkii wada noolaa. Dadkii waxay yeesheen garaad dheeraad ah oo u suurtagliyey in ay ka fakaraan ber-

rito, saadambe, saakuun iyo muddo kaddib siday u noolaan lahaayeen. Taasi waxay keentay inuu qofku ka fakaro lahaansho gaar ah iyo kayd. Kaydkaas oo sabab u noqday sharaaf doon ka dhashay wax haynta.

Xilligii xoolo dhaqashada wuxuu ku tilmaanaa arrimaha soo socda:

1. Dagaal qabiil.
2. Lahaansho gaar.
3. Is-addoonsi.
4. Kooxo bulsheed kuwii ugaarsiga ka ballaadhan.
5. Bucshurad is-dhaafsi.
6. Shaqo gaar ah oo bilaabmatay, sida kabo tolka, bir maalka iwm.

WEYDIIMO

1. Maxaa dadka ku khasbay inay ugaarsigii ku badashaan xoolo dhaqasho?
2. Xayawaankee baad u maleynysaa inuu ugu horreeyey carbbiska?
3. Bucshurad is-dhaafsi bilowday maxaa kallifay ama loogu baahday?
4. Dagaal yahanka maxaa u suurtagaliyey inay xukunka si dhib yar ku qabsadaan?
5. Kala aabbe wanaagsanaanta la sheegtaa maxay ka dhalatay?
7. Is-addoonsigu sidee ku yimid?
8. Xilliggii xoolo dhaqashada aqoontii jirtay ma ka sareysay tii jirtay waqtigii ugaarsiga?

9. Dadku waxay helaan inay kayd ka dhigtaan goormay u suurtagashay?
10. Kayd badan qofkii hela maxaa suurtagal ah inuu ku doodo?
11. Wuxaad sheegtaa 5 qodob oo xoolo dhaqatadu kaga duwan tahay ugaarsatada?

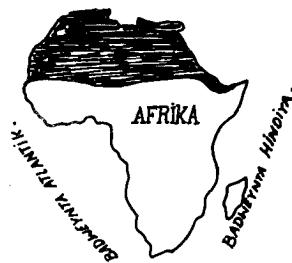
12. QODOBKA DOODDA

Soomaalidu wali waxaa ku jirtaa xilligii xoolo dhaqashada iyo maye ee way soo dhaaftay.

Laba ra'yi kolba kaad rumeyso waa inaad ka dooda oo doodaada wax rumeynaya soo bandhigtaa.

3. XILLIGII DHUL QODASHADA

Waxaa la rumeysan yahay in intii lagu jiray xilliggii xoolo dhaqashada ay dhaceen isbeddelo ballaaran oo dabeeeci ah. Isbeddellada dabeeeciga ahi waxay u badnaayeen abaro ay ka mid ahaayeen tii waqooyiga Afrika ee dhalisay lama da gaanka waqooyiga Afrika.

Waqooyiga Afrika

Abaarahaasi markay muddo socdeen waxay dadkii u adkeysan waayeen biyo la'aantii waxayna u carareen wabiya-da hareerahooda oo ay ugu dambeyntii daggeen. Wabiya-ha qaarkooda la dagay inta ilaa imminka la ogyahay waxaa ka mid ah Niil oo Masar ku yaal, Furaat iyo dejla oo Ciraaq ku yaal iyo Wey oo Shiinaha ku yaal. Dadkaa wabiyyada qaar-kooda degay waxay bilaabeen nolol daggan oo dhul qodosho ah oo aan la guureyn.

Xilliggii dhul qodashadu wuxuu u kala qaybsanaa sad-dex xilli oo kala dambeeyey oo kala ahaa:

- B. Dhul qodaalkii hore.
- T. Dhul qodaalkii dhexe.
- J. Dhul qodaalkii dambe.

6. DHUL QODAALKII HORE

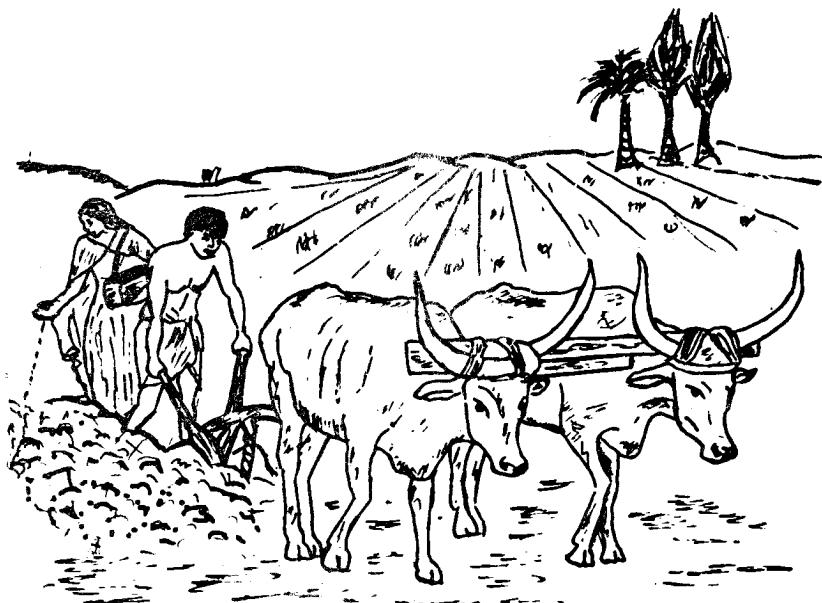
Waa markii dadku bilaabay daggida qararka wabiyyada. Dadka tiradiisu way korotay oo kooxihi jiray waqtigii xoolo raaca kuwo ka badan baa sameysmay. Waxaa laysku geeyey afkaartii ka talinaysay daryeelka nolosha; wa-xaana bilowday dhul qodaal ama beeraley aan si toos ah uga wada go'in xoolihii. Waxaa isbeddelay qalabkii wax soo saar-ka oo kordhiyey wax soo saarka.

Waxaa la gaaray in la helo qorshe lagu talo gali karo oo wax soo saar. Waxaa timi in dadkii helo waqtidheer oo ay ka nastaan shaqada oo ay fakiraan kaddib markii wax soo saarkiisu kordhay, kaydha dhigtaay.

Dadkii beeraleyda noqday maalinba maalinta ka dam-beysa waxaa ku soo kordhayey dad dibadda kaga imaanayey oo la daggayey. Dagganaanshaha waxaa ka dhashay dhis-mo markii dambe isu rogay tuulooyin iyo magaaloooyin yar

yar. Waxaa kaloo maskaxdii ururtay curisay sugaan, xiddigis, cabbirad iyo waxyaabo kale oo fara badan oo sal u noqday waxyaabo badan oo ilbaxnimadii dambe ku dhisantay.

Waxaa aad u kordhay shaqo gaar u go'ii. Tuulooyinkii abuurmay dadkii ku noolaana wax is-dhaafsi goodii waa uu kordhay. Wax beeriddii iyo midhihiikaa ka soo go'ayeyba aad bay u kordheen; halkaana waxaa ka dilaacay barwaqaan aan hore dadku u qabin.

Beer falid

Tuulooyinka ka dhismay qararka wabiga wax xiriir ah may lahayn. Tansna waxaa sabab u ahaa iyada oo tuulo wa-

liba ayan awood u lahayn inay ka gudubto wabiga ama qarka kale tagaan, taas oo ay sabab u ahayd gaadiidka oo aan la aqoon iyo iyaga oo aan garaneyn waxay la kulmi doonaan.

WEYDILLO

1. Maxaa dadkii hore ku khasbay inay noloshooda xoola dhaqatada ahayd ku beddelaan dhul qodasho?
2. Webiyadu maxay sabab ugu yihiin nolol deggen?
3. Wabiyada loo maleynayo inay ugu horreyntii qararkooda la degay waa kuwama halkeyse ku yaaliin?
4. Imisa dhul qodaal baa jiray, magacyadooda sheeg?
5. Dhul qodaalka maxaa faa'iidooyin laga helav?
6. Qofka aadamiga ahi goormuu nasasho helaa?
7. Dhismaha magaalo iyo tuulo haljuu ka bilowday?
8. Sugaanta xiddigiska, iyo cabbiraada mid walba sababta dhalin karta sheeg?
9. Ilbaxnimo soo if baxda maxaa sabab u ah?
10. Dadka muxuu ugu soo kordhayey tuulooyinka webiyada qararkooda ahaa?

11. QODOBKA DOODDA

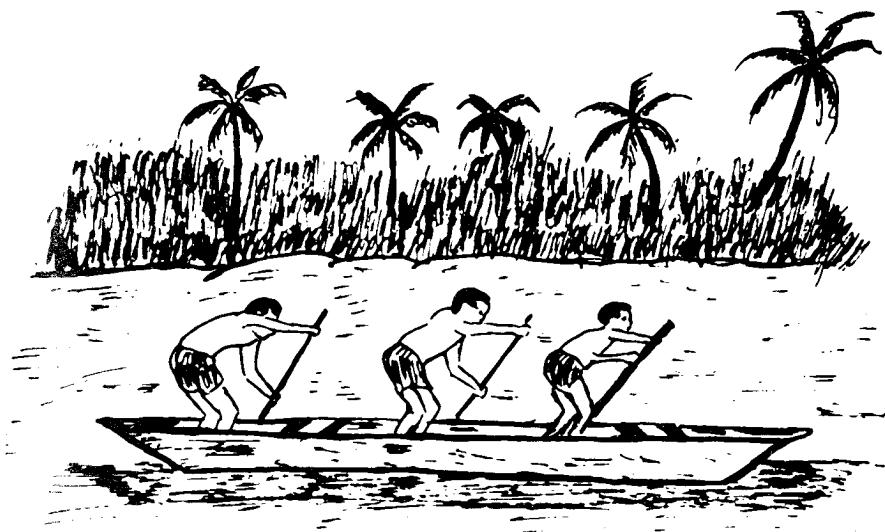
Haddaan wabiyada qaarkood la degin ilbaxnimo waa dhalan lahayd iyo ma dhalateen.

Adiga oo labadaa ra'yi mid qaadanaya ra'yigaaga muuji.

T. DHUL QODAALKII DHEXE

Muddo kaddib dadkii noolaa xilligii dhul qodaalka hore waxay sameysteen gaadiid ay ka mid ahaayeen huudhiyo, dameero iyo wax la mid ah oo suurtagashay inay wabiyada kor iyo hoos ugu raaceen.

Waxaa bilowday Kallumeysi oo kordhiyey cuntadii dadku quudan jiray. Waxaa kaloo is ogaaday tuuloo-yin aan awal xiriir lahayn. Tuulooyinkaa isbartay waxaa dhex maray iskaashi, waxayna bilaabeen wax is-dhaafsi.

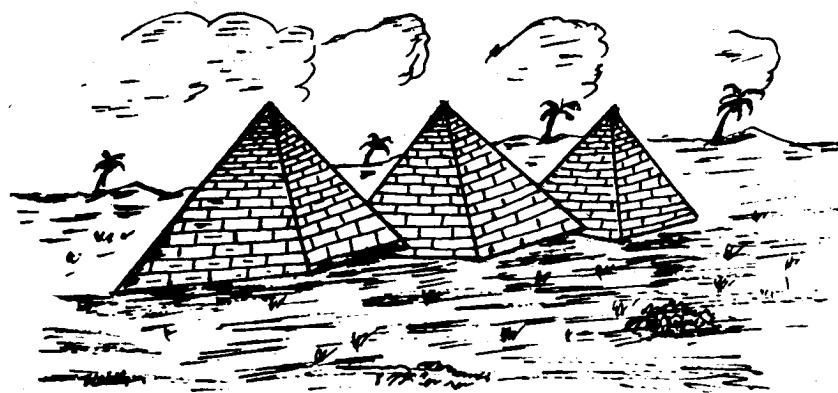

Gaadiidkii hore

Tuulooyinkii abuurmay ee maalin walba dadku ku soo kordhayey aad bay u ballaarteen, dadkiina ugu batay, taasi waxay keentay in dadku dhulku beeran lahaa yaraado ama biyaha ka fogaado. Dadkii dhibaatadaasi la soo daristay waxay raa-ceen wabiga iyaga oo degay meel cusub oo tuulo asaasaya.

Dadkii wuxuu halgamaba wey kala hareen. Waxay ku kala hareen siday u kala shaqo badnaaycen iyo sida loo kala qoys ballaaraa. Sidii loo kala shaqo badnaa bay wax hayntiina u kala badatay. Ugu dambeyntii waxaa soo baxay rag ka wax hayn roon inta kale oo awood u yeeshay in dadka kale u shaqeeyo, iyaguna noqdeen kuwo fadhiga wax ku cuna.

Waxaa la gaaray heer dadkii u qaybsamo in yar oo mudanayaal ah iyo intii badneyd oo qabbaan u shaqeysa isu rogtay. Waxaa dhismay magaalooyin waaweyn oo dhismo waaweyn leh. Dhismooyinkaa waaweyn waxaa lagu dhisay xoogii dadkii qabbaanka ahaa, markii dambana isu rogay addoonta. Xoogii dadkaa iyo maskaxdii mudanayaasha raaxo doonka ahayd waxaa ka dhashay ilbaxnimoooyinkii adduunka ugu horreeyey ee ay ka mid ahaayeen tii Mosobotaamiya, Masar, Shii-naha, Beershiya, Giriigga, Romaanka.

Ahraamta

Cilmigu wuxuu gaaray heer sare. Waxaa abuurmay da-reen dabaqadeed. Wax soo saarkii waa kordhay. Waxaa la gartay macdanta iyo qodista. Farsamo-yaqaano iyo far-shaxan baa soo ifbaxay. Intaasi markay isu tagtay waxaa abuurantay noloł cusub oo qiime iyo macne yeelatay.

J. DHUL QODAALKII DAMBE

Waxay magaalooyinkii dhismay kordhaanba, waxay il-baxnimadii sii fiddaba (Girigii, Romaankii, iwm.) ugu dam-beyntii waxaa soo weeraray dad cawaan ah oo ka soo duulay Aasiyada Dhexe iyo Yurubta Waqooyi. Dadkaasi waxay ahaa-

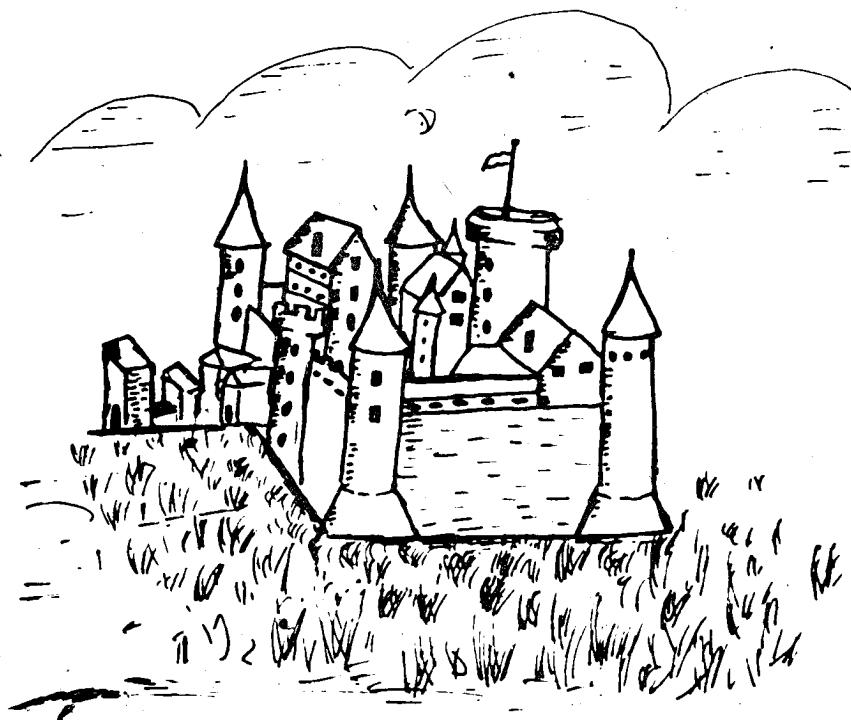
yeen dad aan dhadhamin ilbaxnimmo garaneyna dhaqan ma-gaalo, aan aragna nolol deggani, waxay tahay. Dadkaa ca-waanka ahi waxay laayeen waxay gacantoodu gaartay, waxay na baabi'yeen ilbaxnimadii dhisantay. Waxay gubeen suu-gaantii, farshaxankii, dhismihii iyo wax alaale wixii 'qiima gal' ahaa ee ishoodu qabatay.

Weerarkaa kaddib waxaa xumaaday ammaankii, waxaan-na dilaacay dhac, dil, boob iyo is-furasho aan xad lahayn. Wa-xay noqotay in qof waliba nafta kula cararo meeshuu is yi-raahdo way ku nabad galeysaa. Gaajo, cudur, iyo aqoon xu-mo baa si xad dhaaf ah u fidday. Noloshii waxay gaartay meel aad iyo aad u hooseeya. Waqtiga aan soo tilmaanay waa xilliga taariikhdu ku tilmaanto samankii madoobaa (dark ages).

Weerarkii Caawaanka

Raggii ka tirsanaan jiray dabaqadda sare ama ahaa, mudanayaasha xilligii dhul qodaalka dhexe in yar oo ka mid ah bay u suurta gashay inay dhisaan qalcado waaweyn oo dad badan qaadi kara oo looga gabbado weerarka ka imaanaya ca-waanka. Qalcadihii waxay ku xareeyeen dadkii ammaan doonka ahaa iyaga oo maskaxda ku haya inay si kale uga faa'iideystaan dadkii la aruuriyey waxay heleen ammaan iyadoo ay isugu darsantay qalcadihii iyo iyada oo iyaga naftooda la hubeeeyey oo la tababaray, isdaafacna u diyaar garoobay.

Qalcadihii Dhul Goosiga

Dhanka kale mudanayaashii si xoog leh bay uga faa'iideysteen xooggii dadkaa. Dadkaa waxaa lagaga shaqeyn jiray dhulka ballaaran ee dhul goostayaashu kala qoqobteen. Dadka lagu sha

qeyn jiray waxaa la siiyey dhul yar oo waxay cunaan ay ka soo saari jireen. Dhulkooda yar waxay ka shaqeeyn jireen labo (2) cisho, dhulka mudanayaashana waxay ka shaqeeyn jireen shan (5) cisho, marka la gaaro xilliga sarac goynta, 7da cisho ee toddobaadkaba waxay ka shaqeeyn jireen beerta Mudanaha, intaas oo beerahoodii yar-yaraa ay baylah u noqdaan shimbiro, dooli, daayeer, iyo wax la mid ah.

Xukunku wuxuu dhex u ahaa mudanayaasha iyo culimada diinta. (Waxaa nidaamkaa ka duwanaa culimada diinta islaamka oo iyadu had iyo goor ka soo hor jeeday wixii dadka ku xun). Dadku mudane iyo qabbaanba waxay ku adkaa-yeen diinta, aadna uga dambeeyeen. Xilligan maedan qodashadu way korortay oo waxaa soo baxay makiinado yar-yar oo xoog dad ku shaqeeya oo sameeya alaab badan oo uu ka mid yahay dharku.

Markaan soo duubno xilliggii dhul qodaalka wuxuu caan ku ahaa:-

1. Dhul goosi.
2. Dhismooyin waaweyn.
3. Diin xoog leh.
4. Wax is waydaarsi (faras iyo galley).
5. Dabaqad bulsho oo abuurantay.
6. Isku dul noolaad.
7. Magan galin.
8. Dawlad iyo xeer bilowday.
9. Baad la iska qaado.
10. Dhaqdhaqaaq qabhaan diid oo bilowday.

WEYDIIMO

1. Maxaa dadka qaarkii u horseeday inay tuuladay degganaayeen ka tagaan oo tuuloojin kale asaasaan.
2. Wax haynta beeraleydii hore maxay ku xirnayd maxaysse tari jirtay?
3. Ilbaxnimoooyinkii waaweynaa ee abuurmay maxaa sabab u ahaa?
4. Ilbaxnimoooyinkii hore afar ka sheeg, iyo halkay ka soo if baxeen?
5. Ilbaxnimoooyinkii maxaa baabi'iyey, maxaase beddelay?
6. Qalcadihii dhismay maxaa loola dan lahaa?
7. Culimadu doorkav ka ciyaari jireen maamulka muxuu ahaa?
8. Waqtigii dhul qodaalku muxuu caan ku ahaa?

9. QODOBKA DOODDA

Dadkii cawaanka ahaa ee soo weeraray ilbaxnimoooyinkii jiray oo baabi'iyey. Cilmigii iyo suugaantii, xiddigiskii iyo horumarkii waqtigaas, haddii aysan imaan Afrika lama qabsadeen.

4. XILLIGII SANCADA

Intii lagu jiray xilliggii dhul qodaalka waxaa soo if baxay arrimo badan oo raad ku yeeshay noloshii dadka. Arrimahaas waxaa ka mid ahaa isbaddalkii ku dhacay habkii nolooleed ee jiray iyo habkii dhaqan dhaqaaleba.

Isbeddalkaa haddii aan qaar ka mid ah soo qaadanno waa:

1. Ganacsigii oo kordhay.,
2. Magaalooyn waaweyn oo dhismay.
3. Dhul cusub oo la helay iyo afkaartii jirtay oo wax iska baddeleen.
4. Dhaqdhaqaaqii qabbaanada oo kordhay iyo shaqaale Warshadeed oo dhashay.

1. Ganacsigii oo kordhay

Mudanayaashii reer Yurub oo boqorana kujireen ee noolaa xilliggii dhul qodaalka, markay maal iyo xoog yeesheen, mid waliba wuxuu ku dadaalay inuu kan kale qabsado. Daagaal baa dhexdoodii ka dilaacay. Culimadii gaaladu waxay ku dadaashay in ay kala dhex gasho. Ugu dambeyntiina waxay ku guuleysteen in ay u tilmaamaan Baytal Qudus oo Islaam haystay iyaga oo leh «Idinkuna waad islaysaan, Ilaaheen (Ciise) magaaladuu ku dhashayna Islaam baa haysta. Tabartaad isugu tookhaysaan ku soo dhiciya ama ku soo farta»,

Hadalkaas waxaa ka bilowday Jihaadkii socday muddo ka badan 100 (boqol) sano, ee dhex maray Islaamka iyo gaalada.

Taasi waxay keentay inay gaaladii la kulanto ilbaxnimadii Islaamka markay soo gaareen Bariga Dhexe. Ilbaxnimadaasi waxay aad iyo aad uga sarreysay tii gaaladu waqtiga gaartay. Gaaladii waxay bilowday inay alaabta 'qiimaha leh ee ay ka mid ahaayeen Kaatiifadaha, xariirta, daawada, kutubta cilmiga tyo alaabto kale oo fara badan oo aan Yurub laga aqoon ay qaadaan oo u iib geeyaan meelaha ay ka yimaadeen.

Taasi waxay keentay in Yurub iyo Bariga Dhexe iyo Afrikada Waqooyi uu ka dhex dhashay ganacsi xoog lihi, Isla waqtigaa waxaa bilowday Iisticmaalka lacagta, birta, dhuxusha, baankiyada iyo ka sheekaynta xorriyadda.

2. dhismihii magaalooyinka waaweyn

Ganacsatadii abuurantay waxay sameeyeen dhul ay isugu yimaaddaan, waxaa isku dhaafsadaan ama isku waydaarsadaan. Dhulkaas laysugu imaan jiray markii dambe waxaa ka samaysmay magaalooyin aad u waaweyn oo ay ka mid ahayd Gawa oo dalka Talyaaniga ku tiil.

Magaalooyinkii oo meel walba laga soo galay waxay noq-deen goobo xorriyadi taal oo dadkii u shaqeyn jiray mudanyaashii dhul qodaalka xataa ka soo carareen oo ay soo galeen magaalooyinkii. Waxaa abuurmay xorriyad Ganacsi, xorriyad sameyn ama dajin sharchiyo ay magaalooyinku ku dhaqmaan. Waxaa asaasmay Booliska Nabadgelyada.

Suuq caasri ah

Ugu dambeyntii waxaa soo baxay mudanayaal lacag leh oo beddelay mudanayaashii qodaalka, awooddiina kala wareegay. Waxaa abuurmay Warsado yaryar, kaddib dhaqaalihii taakordhay, markuu dadkii aad u batay, baahidiina balaartay.

WEYDIIMO

1. Maxaa khasbay in dadkii dhul qodaalka ee xilligga dhexe ay habkoodii wax soo saarka u beddeleen hab warshadeed?
2. Ganacsigii ka dhex dhashay Yurub iyo Bariga Dhexe maxaa sabab u ahaa?
3. Alaabooyinkii gaaladu ka qaadi jirtay bariga dhexe, maxaa ka mid ahaa, sababaha loo qaadi jirayse maxay ahaayeen?
4. Culimada gaaladu in Islaamka dagaal lala galo maxay sabab uga dhigi jireen?
5. Isticmaalka lacagta, baankiyada iyo birta maxay waxter la yimaadeen?
6. Magaalooyinkii waaweynaa ee dhashay waqtigii bilowga sancada dhismahoodii maxaa sabab u ahaa?
7. Dadkii waqtigii sancadu bilaabatay xorriyadda hadal hayn jiray maxay ahayd xorriyadey doonayeen?
8. Maxaa mudanayaashii xilliggi sancada u suurtagashay inay la wareegaan awooddii mudanayaashii xilliggi dhul qodaalka?

9. Maxaa dhaliyey Warshadihii abuurmay xilliggii sancada?
10. Guud ahaan sancadu faa'iidadey la timid maxay ahayd?

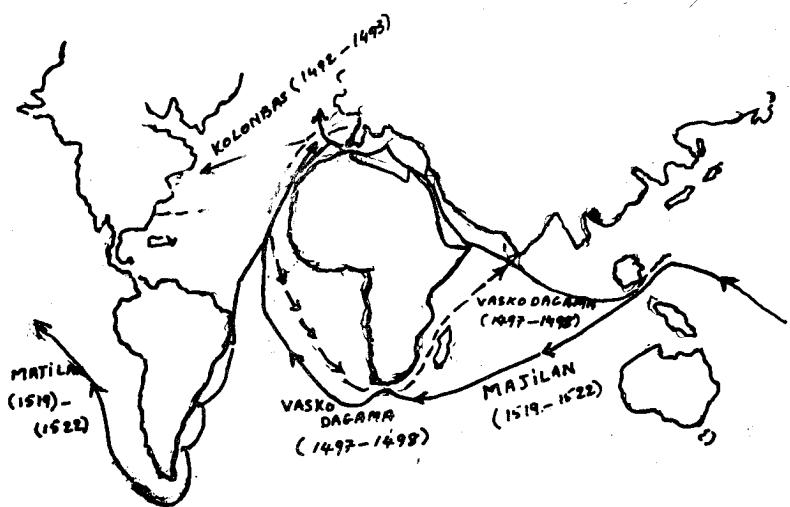
11. QODOBKA DOODDA

Islaamka waxaa dib u dhigay ama dib u dhaca u keenay dagaaladii kaga yimid Yurub.

3. *Halistii dhul cusub iyo afkaar tii isbadashay*

Markii la soo gaaray xilliggii sancada waxaa la awooday in la beeneeyo arrimo badan oo awal khalad laga fahamsanaa. Waxyaabahaas waxaa ka mid ahaa qaabka sameyska dhulka, awoodda culimada gaalada, socodka cadceedda iyo waxyaboo kale oo fara badan. Arrimahaas markii xaqiiqdoodii la ogaad-day waxaa isbeddeley afkaar badan, waxaana suurtawday in dadkii waxyaboo badan ka fakaro, arrimaha qaarkoodna shaki ka galo.

Waxaa kaloo jirtay in gaaladii ka soo duuleysay Yurub marna ka adkaan weyday Islaamkii. Taasi waxay dhalisay in gaaladii isku dayeen in ay daba marteeyaan Islaamka oo dhabar jaabis ku dhiftaan. Markiiba gaaladii baa isku dayday inay Koonfur Afrika ka soo wareegaan oo Islaamka ka soo galaan Badda Cas. Qaar kalena waxay qabsadeen jihoojin kale iyaga oo baafinaya waddooyin kale. Waxaa la helay qaarraddo maanta loo yaqaan Ameerika. Waxaa kaloo la helay dad aan horay war looga hayn. Halkaa waxaa ka dhashay afkaar cusub, waxaana isu surmay dunidii. Waxaa kaloo aad u kordhay ganacsigii.

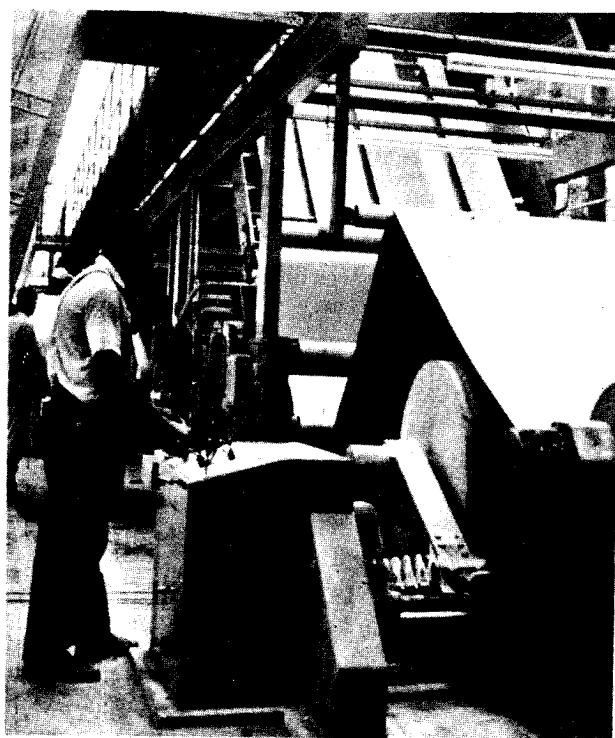

Waddooyinkii Badmarenadii hore qadeen

4. Gilgilashadii qabbaannada iyo dhalashadii shaqaalaha War-shadaha.

Kaddib markay soo if baxeen Warshaduhu waxaa loo baahday shaqaale badan. Qabbaanadii dhul qodaalka ee u shaqeyn jiray mudanayaashii dhul qodaalka waxay ku soo qul-quleen magaalooyinka iyaga oo ku gacan sayrey shaqadii qodaalka, gilgilashana samueeyey. Waxay la wareegeen shaqadili magaalooyinka ka socotay iyagoo xooggoodii suuqa keenay.

Waxaa kaloo dhacay cudurro aad u fidayey in ay ka dilaacaan Yurubta Galbeed oo aheyd meesha Warshaduhu ka dhismeen, shaqaalana u baahneyd. Cudurrada waxaa ka mid ahaa kii Yurubta Galbeed ka dillaacay intii u dhaxaysay 1348-1350 ee lagu magacaabay «dhimashadii madoobeyd» oo dilay 2/3 dadkii Yurubta Galbeed, taasaana siyaadisay baahidii shaqaalana iyo imaatinkii beeraleydi ka soo yaacaysay miyiga. Taasi waxay keentay in magaalooyinkii ka qiimi roonaadaan miyigii awal lagu tiirsanaan jiray.

Warshad casri ah

Waxaa dhashay shaqaale xoog leh oo awood u leh inay wax beddielaan. Afartii qodob ee aan kor ku soo xusnay iyo kuwo kale oo la xiriira markii la helay waxaa bilowday horumär dhaqso leh oo isbeddal xoog leh sameeyey.

Isbeddalkaas oo xag siyaasadeed, dhaqaale iyo bulsho aan ka arki karno waqtigan casriga ah ee aan joogno ee dayaxa la dul degay. Xilliggen casrigu wuxuu gaar u leeyahay arrimaha soo socda:

1. Soo bixitaankii lacagta.
2. Soo bixitaankii dalalka maanta Dunida jira.
3. Warshaddo lixaad leh.
4. Gumeysi iyo isku dul noolaad.
5. Kambaniyo ballaaran.
6. Dunida oo isu furantay.
7. Cilmi iyo Teknoloojiyo sare.
8. Dhul cusub oo la helay.
9. Afkaar kala geddisan (falsafadda).

WEYDIIMO

1. Sheeg sababaha gaaladu u jabin weyday Islaamka?
2. Gaaladu inay badaha maraan oo waddooyin cusub baafiyaan maxaa ku kallifay?
3. Maxay gaaladu ugu guuleysan weyday inay Muslinka dhabar jabiyaan?
4. Maxaa reer miyigii u soo eryayey magaaloooyinka?
5. Maxay magaaloooyinku uga door roonaadeen miyiga?
6. Shaqaalah maxaa itaalka u yeelay?

8. QODOBKA DOODDA

Reer miyigu haddii uusan magaalo soo galin horumar lama gaareen.

MAXAY KA KOOBANTAA BULSHO?

Bulsho waxay ka kooban tahay dhaqan iyo dad. Dadka oo markaan adduunka guud haan eegno u kala baxa siyaabo badan oo ay ka mid yihii midab, wax hayn, iyo degmo. Waa xaa dhici karta in dadka meel ku wada nooli xiriir badani dhex maro kaa soo ah habkay u nool yihii oo marka dambe isu beddela dhaqan dadkii ka dhiga bulsho aan kala maarmiin.

Halkaas waxaa ka muuqata in dadka ay ku adag tahay inay wada noolaadaan dhaqan ka dhexeeya la'aantii, dhaqankaas oo isaguna leh tiirarkiisa oo ay ka mid yihii taariikhda, deggaanka, afka iwm.

Markaan u soo noqono dhaqanka waa arrin lixaad leh oo qayb ka qaata isku xirnaanta bulshada iyo abuurkeedaba. Dhaqanka waxaa soo gala arrimaha nolosha dadka lagama maarmaan u ah ee ay ka mid yihii: dharka, aqoonta, cun-tada iyo habka nolosha oo dhan kuwaas oo ka dhasha cimilada iyo isbeddelka nololeed ee dadkaas ama bulshadaas muddada dheer dariska la soo ahayd. Waxaa kaloo jirta in arrimo ay ka mid yihii taariikhda, afka iyo kuwo aan kuwaas ka fogeyn oo ay ka mid yihii Diinta iyo aragtida nololeed ama habka dadkaasi aamminsan yihii noloshooda in ay ku hagaajin ka-raan ay qayb lixaad leh ka qaataan isku xirnaanta iyo is dug-siga danaha bulshada.

Markaan soo koobno Bulsho waxay ka kooban tahay dad muddo xiriir xoog lihi soo dhex yiil, xiriirkas oo isu rogay dhaqan dadkaa ka dhigaya koox isku dan ah iskuna aragti ah.

Xiriirka Bulshada

Xiriirka bulshadu waa mid sal iyo baar leh. Salkiisu waa qoys, baarkiisuna waa beesha aadamiga. Taasi waxaa

weeye in dadka adduunka oo dhammi isku xiran yahay oo ay-san kala maarmin. Xiriirka intaa le'eki wuxuu ka unkamaa qoyska, wuxuuna gaara xiriir sare oo bulsho.

1. Xiriirka Qoyska

Qoysku waa aabbe, hooyo iyo carruurtey dhaleen. Qoys-ka waxaa ka dhexeeya xiriir adag oo qof waliba ka qayb qaato. Qoyska wanaagsan waa qoyska is-taakuleeya, is ixtiraama, kala dambeeyaa, qof walibana yaqaan waajibkiisa. Aabbaha xil baā ka saaran ilaalinta, korriinka, edbinta, iwm ee carruurta. Hoo-yada sidoo kale korinta, ururinta iyo isu keenka qoyska waa xil saaran. Carruurta naftooda u adeegidda, ixtiraamka waalidka, kala dambeynta iyo nooleynta qoyska waa xil saaran. Sidaa buu qoysku ku noqon karaa mid caafimaad qaba oo isu soo hilooba.

Qoys Soomaaliyed

Bal adiga oo sariirtaada jiifa indhaha kala qaad oo ha-reerahaa eeg, maxaa kuu muuqda?

Indhahaaga qolkaad jiifto waxay ordaanba waxaa laga yaabaa inay ku hakadaan dharkaagii, nai kuu shidan, koob aad shaah ka cabtay, kursigaad wax ku akhrisaneysay iyo waxyaabo kale oo fara badan oo aad ku dhaqantid oo aanad midna adigu keenin. Halkaa waxaa ka cad inaan waalidkaa la'aantood aanad jirteen ama nolol fiican ku noolaateen. Marka waxaa hubaal ah in aad waalidkaa u baahan tahay, ku xiran tahay, kana maarmin. Sidoo kale waalidku waxyaabo badan bay kaaga baahan yihiin. Waxay u baahan yihiin inaad ixtri-raaznto, ka dambeysso, u adeegto oo ay kugu faani karaan.

Markaan isku darno baahida ubadka iyo waalidka ka dhixeysa waxaa muuqata in ayan kala maarmin oo xiriir xoog lihi ka dhixeyyo; ayna yihiin bulsho yar oo isku aragti iyo dan ah.

2. Xiriir sare oo bulsho

Xiriirkha bulsho ee sare waa mid ka dhashay qoysas badan oo isu tegay oo noqday xaaafad, tuulo, magaalo, dal ilaa laga gaaro beesha aadamiga ee Dunida ku nool. Waxaan halkaa ka garan karhaa in bulsho caafimaad qabtaa oo wanaagsan ka dhalan karto qoysas wanaagsan oo isu tegay si ay u abuuraan bulsho wanaagsan, haddiise qoysas xumi isu tagaan waxaa ka soo baxaya bulsho fasahaadku ku badan yahay oo khaayis ah.

Markaan intaas kor uga kacno ee aan soo qaadano xiriirkha sare ee bulsho waa xiriir ku xiran macaamilka iyo wada noolaata dadka. Haddaad u fiirsato bulsho meel ama degaan ku wada nool, waxaa laga yaabaa in aad aragto Warshado, bee-ro, Dugsiyo, Isbitaalo iwm. Arrimahaas oo dhan waxaa ka sha-

qeeya dad, waana arrimo nolosha dadka looga baahan yahay oo khasab ah in la helo.

Waxaad ka soo qaada cuntada aad qoys ahaan cuntaan ama dharka aad xirataan ama nalka idii baxa iwm. arrima-haas iyo kuwo kale oo fara badan oo qoyskiin u baahan yahay kuligood ma wada sameysan karaan. Taasi waxay ina tusey-saa in bulshada iniba shaqo go'an u qaybsan tahay oo marka la isu keeno miraha shaqadooda baahi beel la helayo. Waxa kaloo cad in aan qofna kelgii baahidiisa dabooli karin. Waa-xaa kaloo meeshaa ka cad in danaha dadka oo dhami isdugsana-yaan oo ayan kala furfurmii karin, taas oo si kale marka loo fasiro noqoneysa xiriirkka sare ee bulshada. Markaan soo koobno xiriirkka sare ee bulshada waa mid ka dhasha isku tiir-sanaanta qoyska, xaafadda, tuulada, magaalada, marka dhan laga eego, marka dhan kale laga eegana waa kan ka dhexeeyaa xubno bulsho iyo xubinta bulshada nafteeda.

WEYDIIMO

1. Maxay ka kooban tahay bulshadu?
2. Xiriirkka dhex mari kara dad meel ku wada nool mu-xuu yahay?
3. Dhaqanku muxuu yahay?
4. Dhaqanka iyo bulshada xiriir ma ka dhexeeyaa?
5. Xiriir bulshadeed maxaa sal u ah?
6. Qoys muxuu yahay; muxuuse kaga duwan yahay koox wada nool oo aan qoys aheyn?
7. Qoys baahidiis dabooli karaa?
8. Xiriir sare ee io muxuu yahay, kan qoyskase mu-xuu kaga duwan yahay?

9. Kee muhiisan xiriirkha qoyska iyo kan bulshada. Waayo?
10. Sidee bulsho wanaagsan lagu heli kar+a?

11. QODOBKA DOODDO

Soomaalidu waa bulsho aan xumran laga heli karin oo nadiif ah.

TIIRARKA BULSHADA

Tiirarka bulshadu waa arrimaha bulshada isu taggeeda, jiritaankeeda iyo isku xirnaanteeda u ah sabab. Tiirarkaa badankoodu waxay ka dhashaan waayo-aragnimo iyo aqoon soo dhisantay qarniyo fara badan iyo halgan xoog leh oo bulsho u soo martay hagaajinta nolosheeda.

Tiirarka waxaa ka mid ah:

1. Dhalasho.
2. Dhaqan.
3. Af.
4. Xorriyad.
5. Taariikh.
6. Dal xiriiriya (xadidam).

1. Dhalasho

Wada dhalashadu waa shay aad loo qaddariyo marka loo eego is afgaradka bulsho dhex mari kara, ama la doonayo inay isu duub naxaan. Bulsho meel ama dal ku wada noolaa in dheddooda xurgufi ka maqnaato haddii la doonayo waa inay dhalasho ama dhiig kulmiyaan. Taasi waxay keeneysaa inay isu damqadaan, dareenkooduna isku mid noqdo. Dadka arri.

mahaas aan soo sheegnay ku sifoobay waxaa laga dhex arki karaa isu hiilin iyo inay dhib iyo dheefba dhex u tahay. Dadka Soomaaliyeed oo ka duwan bulshooyinka adduunka badankood waa bulsho nasiib u yeelatay dhalasho qura oo Soomaaliyeed.

2. *Dhaqan*

Bulsho dadkeedu wada nool yihiiin waxaa lagama maarmaan noqoneysa inay ka dhaxeyso ama ay wadaagaan dhaqan. Dhaqankaas waxaa ka mid noqon kara inay waxa wanaagsan iyo waxa xun dadka bulshadaasi isku si u arkaan. Waxaa kaloo loo baahan yahay in habka nololeed ee dadkaasi sanayaan yahay mid meel u wada jeeda oo laysku raacsan yahay.

Asluubta sidaas ah waxaa keeni kara wada noolaansho qarniyo soo qaadatay oo qayb laxaad leh ay ka soo qaateen degaanka iyo hab dhaqaaleedka jiray isna soo bedbedalayey. Taasi waxay keeneysa in ilmihiid dhashaba hore kala qabsado oo wixii dadkaas wanaag u haystaana wanaag u qaato wixii ay xumaan u haystaana waa xumaan yiraaho.

3. *Af*

Qodobkaan afku waa mid aan bulshooyinka oo dhan dhex u aheyn. Bulshada Soomaalidu waa bulsho af qura ku hadasha, afkaas oo ah af Soomaaliga. Wuxaase jirta in bulshooyinka adduunku badankoodu iyaga oo afaf kala geddisan ku hadla inay hddana wada nool yihiiin.

Taas macneheedu ma aha inuuusan afku ahayn tiir aan muhiim aheyn ee waxaa weeye bulshada afka isku midka ab ku hadasha way ka urursan tahay, kana dhismo adagtahay bulshada afafkeedu bataan? Markaan meel gaaban ka oo qabanno bulshada isku afka ah waxaa u fudud is afgaradka iyo

isgaarsiinta ra'yiga. Markaan soo koobno afku waa tiir door weyn ka ciyaara istixgelinta iyo war isgaarsiin fudud oo dha-sha urur iyo midnimo is-aqoonsi ku jiro.

4. *Madax.banaani*

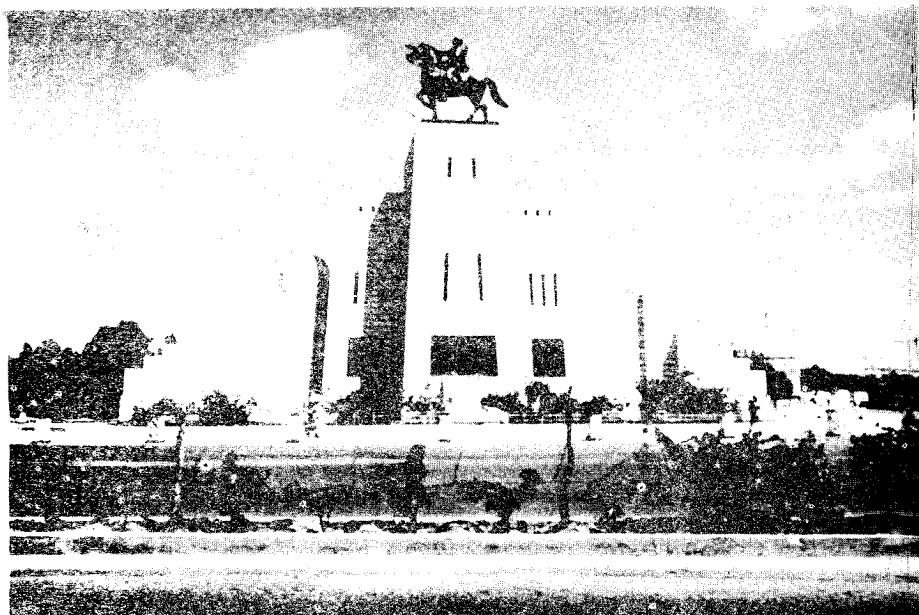
Bulsho meel ama dal ku wada nool waa in dadka ka tirsani haystaa xorriyad meeshay doonaan ku mari karaan. Dadkaasi waa inay xor u yihiin waxa bulshada ku xun inay farta ku fiiqi karaan; waxa bulshada danu ugu jirtana ay dhiirrigelin karaan. Dadka bulshadaa ka tirsani waa inaysan noqon looga taliyo dibadda oo waxa u roon iyo waxa u xun looga sheego meel bulshada ka baxsan ama dad kale oo nolosha ay ku nool yihiin aan la qaybsaneyn. Dadkaasi waa inay noqdaan kuwo xalaal ka ah kala sareyn iyo is-quursi. Madax bannaanida bulsho dad ka tirsani yeelan karaan waa ineysan noqon mid qof waliba wuxuu doono ku dhaqaaqo oo dhalisa kharbudaad, qalalaase iyo fasahaad. Kaasoo ugu dambeynta dadka bulshada oo dhan wax yeeli kara ama dhibaato u keeni kara. Bulshadu waa inay ilaalisaa sharciga dalka u dajisan.

Tusaale ahaan haddaan u soo qaadano bulshadeenna waa adax.bannaani loo qaadan khamri dariiqyada la is-la taago ama dhar si qaab daran loo qaato. Madaxbannaanidu waa inay noqotaa mid goor kasta ka talineysa wanaag, bul-shaduna isla ogsoon tahay.

5. *Taariikh*

Bulsho is garabsata waa iney leedahay taariikh midessa oo ah mirihii soo biiray ee halgan muddo dheer soo taxnaa. Halgankaasi wuxuu yeelan karaa wejiyo badan oo ay ka mid

yihin la dagaallanka gumeysiga, u tacabka mustaqbalka; hagaajinta noloshooda iyo kuwo kale oo fara badan. Intaas wa-zaan ka akhrisan karnaa itaalka isku xirnaanta bulsho.

Sayid Maxamed Cabdulle Xasan

Haddaan soo qaadano bulshada Soomaaliyeed **waxay** leedahay taarikh markalado badan soo martay. Waxay kalou nati doontaa markalado fara badan oo ay u halgami doonto hagaajinta noloshooda iyo xoreynta dhuijalka maqanba

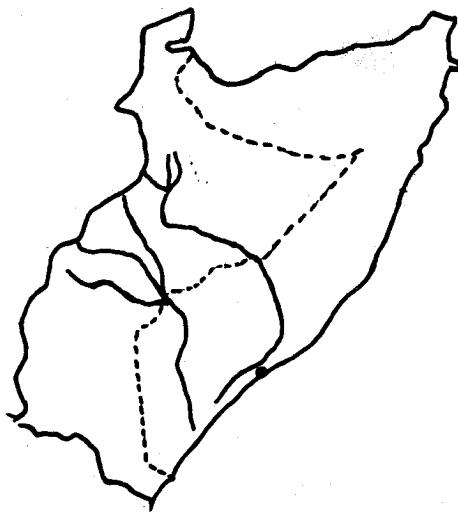
Halgankaasi wuxuu dhalin doonaa taariikh sii adkeysaa midni-mada Ummadda Soomaaliyeed. Markaan soo koobno taa-riikhdu waxay ka mid tahay tiirarka bulshada ka dhiga xu-bin isku xiran oo ka duwan bulshooyinka kale ee jira ama ay dacalka isku hayaan.

6. Dal Xidhiidhiya

Bulsho markay isku soocdo arrimahaan soo sheegnay waxay yeelaneysaa dhul ama dai u go'an oo ay ku nool yihiln. Dhulkaas dhan markaan ka eegno wuxuu noqonayaa mid ay xaq u leeyihiin inta arrimahaan soo sheegnay ay ku jiraan Sidaa daraadeed waxaa fuulaya waajib ku khasbaya inay daafacaan wixii ka maqnaanaa soo ceshadaan.

Dadka Soomaaliyeed inkastoo ay ku sifoobeen arrimahaan soo sheegnay, haddana nasiib darro isticmaarku wuxuu u qaybiyey shan meelood oo iminka saddex ka mid ahi halgan adag dabadii xoroobeen. Labada haray oo kala ah Soomaali Galbeed oo Xabashadu gumeysato iyo N.F.D oo ay Keenya gu-meysato waxaa lagu jiraa halgan aan marna qaboobeyn.

Markaan soo koobno bulsho wxaaan oran karnaa ama bulsho tiirkeedu kaamil noqoneysaa marka la helo wada dha-lasho, dhaqan dhex ah, madaxbanaani, af isku mid ah, taa-riikh muddo dheer soo taxneyd oo mideysa iyo dal ay wadaagaan.

Dhuulka Soomaalidu degto

WEYDIIMO

1. Tiiarka bulshadu maxay yihiin?
2. Bulsho maxaa isku xiri kar?
3. Dhalashadu maxay kaga duwan tahay dhaqanka?
4. Dhaqanku muxuu ka dhashaa?
5. Waxtarka afku bulsho u leeyahay muxuu yahay?
6. Madax banaanida qofku inteebay socon kartaa?
7. Taariikhda ururinteedu maxay ka dawo tahay?
8. Taariikhdi Sayidku isku xirnaata bulshada Soomaaliyed maxay ka tari kartaa?
9. Dal goormuu bulsho yeelan karaa?
10. Soomaalida weli maqan sidee baa lagu xoreyn karaa?

11. QODOOKA DOODDA

Soomaalida waxaa shan meelood loogu qaybiyey iyaga oo dhexdooda aan is oggoleyn. Weedhan ama beenee ama ruumay.

WAXYAABAHA U KEENA BULSHADA

MIDNIMADA IYO HORUMARKA

Bulsho inay horumar iyo midnimo haleesho higsaneysaa waa inay ugu horreynba u jahayso dhaqaaleheeda, siyaasaddee da dhaqankeeda. Waa inay dhiirrigelisaa waxyaabaha bulshada dani ugu jirto, waxyaabaha dhibta dabada ku watana waa inay cirib tirtaa. Bulsho marka ay goosato inay gaarto horumar iyo midnimo waxaa lagama maarmaan noqoneysa in laga helo arrimaha ay ka mid yihiiin:

1. Isku xirraan bulsho.
2. Iskaashi bulsho.
3. Horumarin cilmi.
4. Siyaaso horu-socod ah.

1) ISKU XIRAAN BULSHO

Bulsho waa inay isku xiran tahay markay dooneysyo inay horumar gaarto. Qof kasta oo bulshada ka tirsani waa inuu ogyahay iinuusan bulshada inteeda kale la'aanteeda meel gaari karin. Waa in bulshadu dareensan tahay inay wax qabsan karto markay itaalkeeda isu geysio. Waa in bulshadu garawsan tahay arrimaha ay ka mid yihiiin cudurka, gaajada iyo dib-u-dhaca inay kaga gud bi karto isku xirnaan. Waa inay isku si dadka bulshadu u fahamisan yihiiin waxa dhibuato u soo jiidi kara iyo waxa wanaaga u keenaya, iyada oo yididijiladoodu isku mid tahay.

Dalka Soomaaliyeed inkasta oo uu gaaray gobannimo sannadkii 1960kii, haddana dadkii hoggaanka u qabtay may ahayn kuwo ku takaray siday dhibaataadii dalka haysatay u too.

sin lahaayeen iyo siday dadka ugu tilmaami lahaayeen inay midnimo iyo isku xirnaan qura ku gaari karaan yididiiladooua. Taasi waxay dhalisay foolxumooyin fara badan iyo in ummaddu garan weydo wadiiqada ay ku gaari karto danteeda. Bulshada Soomaaliyeed waxay noqotay bulsho kala daadsan oo aan dhinacna iskaga xirneyn.

Kacaankii 21kii Oktoobar 1969 oo wixii keenayba ay ahayd baahi loo qabay isbeddel dhasha, wuxuu'ku dadaalay inuu wax ka qabto dhibaatooyinkii dalka yaalay. Kacaanku arrimihu markiiba gacanta saaray wazaa ka mid ahaa isku xirka bulshada, si itaalkeedu meel ugu wada jeesto una tuso himilooyinkay tiigsaneyso. Kacaanku dadaalkuu ugu jiray isku xirka bulshada guulo la taaban karo buu ka soo hooyey.

Taageerada Hantiwadaagga

2. Iskaashi Bulsho

Bulsho u hanqal taagtay inay gaarto horumar iyo mid-

nimo waa inay fahamsan tahay in wax waliba dhex u yihiin. Bulshada waxyaabaha sida tooska ah uga dhexeeya waxaa ka mid ah Dugsiyada, Isbitaalada, waddooyinka, dawladda iwm. Waxyaabahaa sida dadban uga dhexeeya waxaa ka mid ah beeraha, xoolaha, dukaannada. Dadka arrimahaas aan soo sheegnay gacanta ku hayana waxaa ka dhexeeya iskaashi weyn oo la rabo inay dareensan yihiin.

Tusaale ahaan haddaan u soo qaadano nin ka shaqeeya Warshadda soo saarta kabaha wuxuu isagu sameyn karaa kabo qura. Ninkaasi wuxuu kaloo u baahan yahay hooy, cunto, dhar, iyo waxyaabo kale oo fara badan oo lagu raaxeysto. Sidaa darteed wuxuu arrimahaas oo dhan marti ugu yahay bulshada xubnaheeda kale ee ay ka mid yihiin Askarta, bee raleyda, Macallimiinta, shaqaalaha, xoolo raacatada. Isaga naftiisu waa inuu ogaada inuu bulshada kaalin ugu jiro kuna dadaalo siduu kaalintiisa si waaagsan uga soo bixi lahaa.

Halkaa waxaa inooga muuqata waxyelada ku timaad-da hantida bulshada ama toos ama si dadban ha uga dhexeyse, inay soo gaareyso qof kasta oo bulshada ka mid ah. Dhanka kale markaan ka eegno waxtarka ku soo kordha arrimahaas aan soo sheegnay waa waxtar qof waliba faa'iido u keeni karta.

Waxaa laga yaabaa inaad tiraahdo sonkorta dukaanley iibinayso iyo bulshada maxaa iskaga xiran? Balse waxaad ka fakartaa haddii Dukaanku sonkor keeni waayo oo aad shaah weydo. Saw oran meysid dukaanleydu bulshaday ku ciyaarayaan? Halkaa waxaa inooga muuqata in dukaanleydu sida meelaha kale ee dadweynaha u shaqeeya

bulshada shaqo u hayso. Sidoo kale hadday dadku dariiqyada-qashin ama wasakh ku daadiyaan oo cuduro ka diliaacaan waxyeeladu waxay noqoneysaa mid dadka oo dhan saamaysa. Bulsho iyadoo arrimahaas oo dhan niyada ku haya wa inay gacmaha is qabsato oo iyada oo isu tagtay itaalkeedana isu geysay horumar iyo midnimo u halgantaa.

Kacaankii 21ka Oktoobar isaga oo arrimahaas xasuusan buu isku geeyey itaalkii iyo maskaxdii ummadda, wuxuuna abuuray xisbi iyo uturo hoos yimaada si loo dhib yareeyo loona sugo iskaashiga bulshada.

Suuq wax lagu kala iibsanayo

3. Horumarinta Cilmiga

Cilmigu waa asaaska horumarka iyo midnimada bulsho higsaneyso. Cilmigu wuxuu abuuraa maamul toosan, aragii sax ah, qorshe laysku haleyn karo, dhaqan hufan, iyo dhaqaale si joogta ah u koraya. Wuxuu cilmigu dhaliyaa oo kale bulsho-caafimaad qabta oo ka fogaatay waxyaabaha foosha xun oo dhan.

Cilmigu wuxuu keenaa isku kaisoonaan iyo ta sinnaan bulshooyinka kale. Ummad waliba ummadey ka aqoon roon tahay waa ka horumarsan tahay. Sidaa darteed ummadda dooneysa inay horumar gaarto waa inay Tacliinteeda xoojiso.

Intii ka horreysay Kacaankii 21ka Oktoobar oo ah mar uu dalka ka talinayey gumeysi iyo mar dad dib u socod ihi oo talada ka qaadan jiray oo gumeysiga cusub u talinayeen tacliinta Soomaaliyed waxay ahayd mid aan jaho lahayn oo aad u hooseysa.

Kacaanku markuu arkay heerka liita ee tacliintu taagneyd, markuu xaqiiqsaday in tacliin uun lagu gaari karo horumar la asteystay, wuxuu qaaday tallaabooyin fara badan oo kor loogu soo qaadayo aqoonta dadka Soomaaliyed. Tal-laabooyinka Kacaanku qaaday waxaa ka mid ah:

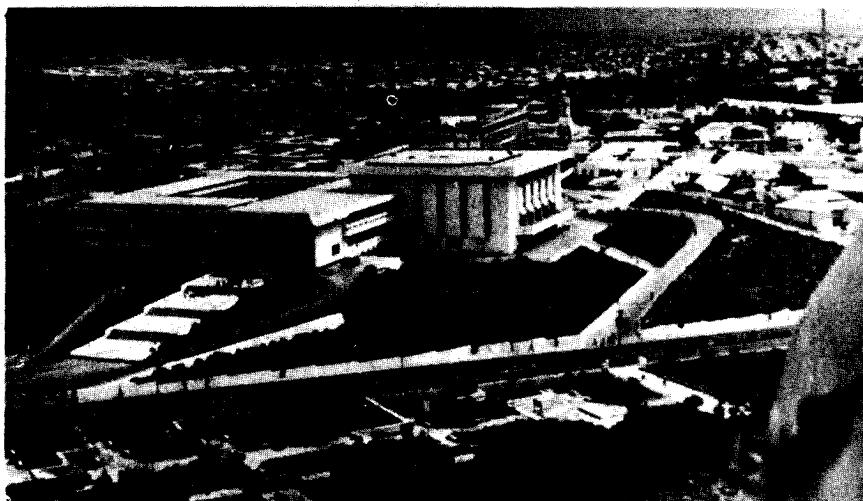
1. Far Soomaaliga oo la qoray.
2. Obole far barasho oo la qaaday.
3. Waxbarashada dadka waaweyn oo la abuuray.
4. Tacliinta oo la ballaariyey ilaa la gaarsiiyey Jaamacad.
5. Nolosha macallimiinta oo kor loo qaaday, tiradoodiina la badiyey.

6. **Dugsiyo** badan oo la dhisay iyo tacliintii oo carruurta khasab lagaga dhigay.

Ardayda aad adigu ka mid tahayna waxaa looga fadhiya ineyan khasaarin kharajka xoogga leh ee ku baxa ee ay **ka** mid yihiin: mushaarada shaqaalaha Wasaaradda Waxbarshada, mushaarada Macallimiinta, nalka, biyaha dabaashiiirta, dharka, buugta, iwm, oosidii la rabay intay wax u bartaan, una fakaraan shaqada bulshadu ka sugeyso dhinacooda ka qabtaan oo ummadda ay horumar iyo midnimo gaarsiyyaan.

4. *Siyaasad horu-socod ah.*

Arrimahaan soo sheegnay iyo kuwo kale oo fara badan oo loo aqoonsaday in ay bulsho horumar iyo midnimo gaarsiin karaan, waa inay helaan tub toosan oo ay ku hirtaan. Taasi waxaa weeye isu duwidda dadaalka bulshadu ku jirto. Isu duwidda dadaalka ummadda waxaa lagu heli karaa siyaasad horu-socod ah oo gadh-qaadda bulshada.

Guriga Ummadda

Tusaale ahaan haddaan u soo qaadano intii ka horrey. say Kacaankii 21ka Oktobar bu'snada Soomaaliyeed wey kala daadsaneyd. Dhan ay u socoto tilmaan sax ah kama ay haysan. Taasi waxay keentay inay soo if bixi waayaan waxyaabihii bulshadu xorriyadda kaddib fileysay. Waxa yimid waqtii wax waliba qiimi beeleen. Kacaanku markuu dhashay waxaa laysku duway xocggii iyo maskaxdii bulshada, dhabbe toosanna cagtaa loo saaray.

WEYDIIMO

1. Midnimo iyo horumar maxay yihiin?
2. Bulsho sidey isugu xirmi kartaa?
3. Ardaygu isku xirnaanta bulshada qaybtuu kaga jiro maxay tahay?
4. Iskaashi bulsho siduu ku yimaada?
5. Sheeg iskaashiga ka dhexeeya beeraleyda iyo shaqaa-laha?
6. Cilmigu muxuu bulshada ku soo kordhiyey?
7. Cilmiga sidee lagu ballarin karaa?
8. Kacaanku hagaajinta cilmiga muxuu ka qabtay?
9. Siyaasad toosan sidee loo heli karaa?
10. Soomaaliya goormay siyaasad toosan haleeshay?
11. Kacaanku muxuu dalka Soomaaliyeed uga dhashay?

12. QODOBKA DOODDA

Horumar iyo midnimo waxay ku yimaadiin niyad wa-naagsan oo qura.

WAXYAABAHU KEENA DIB U DHAC BULSHO

Guud ahaan markaan eegno, bulshooyin dib u dhacay ama dalalkay ku nool yihiin bulshooyinka dib u dhacay xag dhaqaale iyo siyaasaba waa kuwii la soo gumeystay ama weli gumeysi ku hoos jira. Bulshooyinka noocaas ah ee nasiib darradu ku dhacday waa kuwo halgan laxaad lihi sugayo si ay uga soo kabtaan guul darradii ku habsatay ee gumeysigu sababta u ahaa.

Bulshooyinka hoogaasi gaarka u ahaa dhibaatooyinka la soo dersay ama markay xoroobeen kaddib naafeeyey oo gumeystayaashu sabab u ahaayeen waxaa ka mid ah:

1. Xoolihii oo duu ka dhacay gumeystuhu.
2. Farsamadoodii oo la baabi'iyey si ay u iibsadaan alaabta lagu soo sameeyey dalalka gumeystayaasha.
3. Dalalkii la gumeystay bulshooyinka ku nool waxaa lagala dagaallamay cilmiga iyo waxbarashada.
4. Bulshooyinka laga gumeysan jiray oo lagubeeray dhaqan shisheeye, iyo koodii oo la baabi'iyey.
5. Bulshooyinka la gumeysan jiray oo itaalkoodii iyo tala-doodii la kala daadiyey.

Arrimahaas oo dhan markaan isku soo duubno bulshooyinkii la gumeystay ana dalkii la addoonsaday waxay dhaxalsiiyeen dib u.dhac dhaqan dhaqaale iyo siyaasadba. Markaan soo koobno arrimahaan soo sheegnay oo dhar, ee ku soo ururino qodob xadidan, waxaa dib u dhaca sabab u ah arrimahan:

1. Kala daadsanaanta bulshada.
2. Qaybsanaanta bulshada.
3. Dib u dhaca cilmiga.
4. Siyaaso dib u socod ah.

1. Kala daaasanaanta Bulshada

Sidaan casharkeenii hore ku soo marnay bulsno waxay ka kooban tahay xubno ay khasab tħay inay iskaasnadaan. Is-kaashiga waxaa habeyn kara maamul dhex yaal oo isku quobrida dadaalkooda, dhanna u wada jeediya. Waa in la helo ujeeddo qeexeysa haiganka lagu jiro iyo qareen qorka gaar ahaan iyo bulsho guud ahaan ugu beeraya, toosnaan oo ujeeddo leh.

Arrimaha aan soo sneegnay marka la waayo waxaa ona-lanaysa in koox waliba oo bulshada ka tirsani dnan ama janogaar ah wax u jiido, dadaalkay ku jirtayna noqdo inidaan darriiq toos ah haysan oo goor kasta ku biyo shubta khasaare iyo guul darro. Waxaa meesha soo galeysa dano kala gaar an iyo ujeeddooyin iska soo horjeeda. Halkaas waxaa ka soo baxaysa in laysla waayo dantii bulshada. Taas macneeneedu waxaa weeye in bulshadaasi noqoto bulsho kala qaadsan, dhalkeeduna yahay dib u dhac.

Haddaan soo qaadano bulshada Soomaaliyeed intii ka horreysay Kacaanka waxay ahayd bulsho aad u kala daadsan, wax xiriir ah oo la sheegi karo kama dhaxeyn xubnana bulshada. Qof waliba wuxuu ku dadaali jiray siduu u gaari lahaa dantiisa gaarka ah isaga oo aan waxba u aaooe yeeun. Iskumay xirnayn beeraleyda, xoolo-dhaqatada iyo snaqaalaha, ismana aysan ogeyn xubnaha bulshada ee la raabay in ay haigan isku xiran oo habeysan wada galaan. Taasi waxay keentay kala daadsanaan haysatay bulshada Soomaaliyeed.

2. Qaybsanaanta Bulshada

Bulsho dooneysa inay gaarto horumar waxaa knasao noqoneysa in dadka ka tirsani isku mid yihiin, iskuna duucan yihiin. Bulsho markay qaybsantase inay himilo yeelato ama horumar hiigsato waa waxaan dhici karin. Qayosanaanta oai-

shada waxaa keeni kara marka danteeda ay isku si u arki weydo ee kooxiba ama qofba dhinac wax u goobo ama dantiisa wax walba ka hor mariyo. Halkaas waxaa ka dhalaneysa in danihii kooxuhu iska hor yimaadaan ama is jiiraan kaddibna ay dhalato kala qaybsanaan bulsho.

Arrimahaas aan soo sheegnay ee ka bilaabmaya baadi doonka danta, kuna dhammaanaya qaybsanaanta bulshada, wajiyoo badan bay yeelan karaan. Siyaabahaas kala duwan waxaa ka mid ah: qabyaaladha, danaysiga, quursiga, aragti kala duwan, iyo kuwo kale oo fara badan. Arrimahaasi markay tabareystaan waxay dhalaan dagaal, khiyaamo, musuqmaasuq, dhac, tuugo iwm oo salkoodu yahay qaybsanaan bulsho, qaybsanaantaa oo keenta dib u dhac.

Haddii aan u soo noqonno bulshada Soomaaliyeed waxay aheyd bulsho urursan oo midnimadeedu aad u adkayd intii ka horreysay gobannimadii 1960kii. Markuu maamulkii musuqmaasaqu xukunkii la wareegay waxay dhaafi waayeen ka taliinta danahooda, taasoo dadkii dhigtay hoggaan la'aan; dhaxalsiisayna kala qaybsanaan.

Ugu dambeyntii bulshada Soomaaliyeed waxay gaartay heer qof waliba ku tashado inuu u dhaqaaqo jahaduu u jeedo. Taasi waxaa ka markhaati ah fool xumadii dalka tiil ee ay ka mid ahaayeen dilka, dhaca, tuugada, musuqmaasaqa iyo kuwo kale oo fara badan.

Waxaa kale oo ummadda Soomaaliyeed inay aad u qabsanayd ka markhaati ah xisbiyadii 80ka kor u dhaafay ee dalka ka furaa.

Khatarka intaa le'eg ee bulshada Soomaaliyeed qarka u saarneyd waxay ka badbaaday markuu dalka ka dhashay Kacaankii 21kii Oktoobar 1969kii, kuna dadaalay in midnimadii dadka Soomaaliyeed u soo cesho, waana ku guuleystay dadaalkaas Kacaanku.

3. Dib u dhaca cilmiga

Adduunku guud ahaan wuxu ku dhisan yahay cilmiga nooc kasta ha ahaadee. Aadamigu horumarka uu maanta gaaray iyo kuu higsanaayaba waxay ku yimaadeen cilmiga. kala coreynta ama horumarka kala sarreeya ee ay gaareen bulshooyinka kala geddisan waxay ku timid kolba bulshadaa heerka cilmigeedu gaarsisan yahay.

Cilmigu bulshada wuxuu u oggolaadaa kalsooni buuxda. Cilmigu wuxuu bulshada tilmaan buuxda ka siiya xagga siyaasadda iyo dhaqaalaha. Cilmigu wuxuu dhaliyaa dhaqan nadiif ah, siyaasad toosan, iyo dhaqaale si joogta ah u koraya ama u kobcaya.

Bulsho dib uga dhacday xagga cilmiga waxay noqotaa bulsho aan la socon karin isbeddelka joogtada ah ee bulsho sameyso. Waxay noqotaa bulsho aan dhaqaale habeysan karin, siyaasaddeedu murugsan tahay, dhaqaalaheedu qatan yahay. Bulshada cilmiga dib uga dhacda waxaa ku badan cudurka, gaajada, kuwaas oo ay keenaan nadaafad la'aanta iyo cunto xumida. Bulsho cilmigeedu hooseeyo waxaa xun hu geeda, hoygeeda, oo ay sabab u tahay dhaqaale xun ama hooseeyaa.

Intaas aan soo sheegnay oo dhan waxaa ka daran oo bulsho cilmigeedu hooseeyo lagu arkaa:- u qaybsanaan qabiil, kooxo, caadooyin fool xun, oo goor kasta dadka bulshada iska hor keena, taasi waa bulshada kooxiba koox, qofba qof inuu gawraco midida u sito oo aan hoggaansan oggoleyn. Arrimahaas aan soo sheegnay oo dhan waxaa laga dhaxlaa dib dhac cilmi.

Haddaan u soo noqono bulshada Soomaaliyeed intii isticmaar ku talinayey si xoog leh buu ugala dagaallamay cilmiga. Taas waxaa la ogaaday markii gobannimada la qaatay oo aan oran karno wixii gef dhacay oo dhammi waxay ku aroo. rayaan cilmi xumadii.

Kacaanku markuu dhashay wuxuu ku dadaalay in cil-miga kor loo soo qaado, taas waxaa weeye waxa carruurta tac-liinta khasabka loogaga dhigay, waxaa afka farta loogu yeelay, waxa waxbarashada dadka waaweyn loo abuuray, waxa olola-yaasha farbarashada miyi iyo magaalaba loo qaaday. Kacaanku ilaa imminika arrimahaas oo dhan guul buu ka gaaray.

4. *Hoggaan siyaaso oo dib u socod ah*

Waxyabaḥa kala daadiya midnimada bulshada, dib u dhaca u soo jiida waxa ka mid ah hoggaan siyaasadeed oo xun marku bulshada gar qabato.

Siyaasadda noocaas ah waa tan aan marna ka fakarin daryeelka bulshada. Waa siyaasadda aan isku xirin xubnaha bulshada, oo niiñ lahayn ujeeddo cad oo ay hiigsaneyso. Siyaasadda neecnas ahi waxay ka dhalataa marka daneystayaal maan gaab ah ḥoggaanka u qabtaan bulshada.

Markaan bulshadeenna Soomaaliyeed tusaale ahaan u soo qaadano ee aan dib u fiirino 9kii sano ee ka horreeyey Ka-caanka waxaan arkayna inay dalka jirtay siyaasad habowsan oo haba yaraatee aan daneynayn dalka iyo dadka Soomaaliyeed.

Waxaa niyad jab weyni ku dhacay dadkii muddada dheer u soo halgamayey gobannimada, markay arkeen in miri-hii dadaalkooda ka dhashay ay afka u dhigteen koox yar, bul-shada intcedii kalena laga tegay. Taasi waxay keentay in bulshadii Soomaaliyeed xag dhaqaale, dhaqan, iyo siyaasadba dib uga dhacdo oo jaha wareer ku dhaco. Nasiib wanaag dhib-ta intaas ie'eg ee ka dhalatay hoggaan xumida siyaasadda waxaa ummada Soomaaliyeed ka badbaadiyey Kacaankii 21kii Oktoobar 1969kii oo ku taalan qaaday inuu abuuro bulsho ku dhisan shaqo; s̄jnnaan iyo caddaalad isaga oo la garabsanaya mabda'a toosan ee Hantiwadaagga.

WEYDIIMO

1. Guud ahaan maxaa keenna dib u dhaca bulshada?
2. Maxaa ka mid ah dib u dhaca gumeysigu lugta ku lee-yahay?
3. Bulsho dib bay u dhacday goormaa la oran karaa?
4. Maxay tahay kala daadsanaanta bulsho?
5. Bulsho maxaa qaybin kara?
6. Cilmigu muxuu qofka iyo bulshada u taraa?
7. Bulshada cilmiga heer sare ka gaartay, maxay kaga duwan tahay tan kate?
8. Cilmiga iyo siyaasadda maxaa ka dhexeeya?
9. Siyaasadda toosani waa tee?
10. Muxuu cilmiga ka qabtay Kacaankii 21ka Oktoobar 1969kii?

11. QODOOBKA DOODDA

Soomaaliya ~~waxaa~~ dib u dhaca u keenay gumeysigii qaybiyey, mise dawladii hore ee musuqmaasuqa?

QAYBTA AFRAAD

DIB U DHAC

Qabasho, ama farsamo, wax soo saarkeeda iyo is.habeyn-
saa. mas'uuliyaadeeda iyo waxhaynteeduba ka hooseeyaan
bulshooyinka horumaray gaareen. Taasi waxay kee-
neysaa in bulshadaasi la socon weydo isbeddelka caadiga ah
ee si xor ah uga dhaca bulshooyinka aadamiga. Waxaa bul-
shooyinka noocaa ah ku adkaaneysa inay la socdaan ama
qaataan Teknolojiyada cusub, afkaarta ciimiga ah ee sida
joogtada ah isu beddelaaya. Bulshada xaalkeedu sidaa yahay
kama xorowdo ama kama adkaato caadooyinka xun-xun ee
ay ka dhexleen aabbayaashoodii gumaysigu haleeyey ama la
habaabiye.

Marka aan guud ahaan eegno dib u dhaca bulshada wuxuu si qeexan uga muuqdaa dhaqaaleheeda, dhaqankeeda, (dhaqan-dhaqaale) siyaasadeeda iyo aragtiddeeda guudba. Waxaa aad u hooseeya nolosheeda, cunto xumo hooy iyo hu' la'aan abuura cudur iyo gaajo aad u ballaaran oo naafeeyaa awoodda dadka. Waxaa bulshada djib u thacday ku badan khuraafaadka, beenta, dhaca, tuugada iwin, waxaa kale oo aan laga waayin siyaasad dib u socod ah oo keenta iska hor imaansho, kale daadsanaan iyo arrimo kale oo fara badan.

Dadka ka tirsan bulsho dib u dhacday waxay noqdaan indho ku garaadiayaal aanay marna u muuqan waddo toosan oo ay horumar ku gaarayaan.

Dib u dhaca Soomaaliyeed

Dalkeenna Soomaaliyed wuxuu ku jiray dalalka dib u dhacay, walliba kuwa ugu hooseeya xag dhaqaale, bulsho iyo siyaasaba intii ka horreysay Kacaankii 21kii Oktoobar. Imin ka nafteeda waxaan ka mid nahay dalalka dib u dhacay Inkas-tee Kacaanku ummadda cagta u saaray wadaday horumar ku

Dib u dhaca tiiraanyada aan casharkii hore ku soo sheeg-nay xambaarsan badankiisu waa mid aan ka dhaxalnay gu-meystayaashii ina qabsaday, kuna talaalay dib u dhac, dha-qankeenna, dhaqaaleheenna iyo siyaasaddeenaba. Waxaa la inaka dhaadhiciyey in dharka, cuntada, dhaqanka iyo guud ahaan habka nololeed ee gumeystayaashu ka wanaagsan yihiin kuweenii aan hiddaha u laheyn ee aan ka dhaxalnay awoowa-yaasheen. Waxaa la niyad jabshay farsamo.yaqaannadii iyada oo alaabtay sameyn jireen mid la mid ah dibadda laga keenay si loo dabar gooyo dadkii aqoonta farsamo lahaa.

Intaas oo dhan dadkii farsamada yiqiin waxaa loo raaci-yey magacyo xun-xun oo tusaaleynaya inuu ka hooseeyo aada-miga. Gumeysigu wuxuu kaloo ku kacay xasuujid dadkii xoogga ahaa ama wax garadka ahaa ee is hortaagay hawadii-sii xumeyd. Gumeysigu wuxuu ina fahamsiiyey in qofka wa-naagsani yahay kan qabta shaqo aan shaarka wasakh gaarsiin oo xafiis fariista si uu jnooka curyaamiyo farsamo iyo dhaqaa-laba oo aan u noqono kuwo goor kastaba isaga manfac iyo ta-laba ka suga.

Dhaxalka dib u dhaca

Intaas oo dhan waxaa ka darraa isagoo gumeystuhu inagala dagaallamayey aqoonta, oo aqoontii noqotay mid aan dhaafin saddex (3) Buug, waxaan noqonay ummiad aqoon-teedii noqotay ku faanka waxaan aqaan af Talyaaniga, af Ingiriiska, af Faransiiska oo aan waxba uga hooseyn.

Arrimahaas oo dhan markaan isku soo duubno waxaan dhaxalnay dib u dhac kii ugu darraa ama ugu xumaa. Iminka dhibaatadu waxay tahay dhisid dhaqan-dhaqaale ama horumar tiigsigli oo ay ka adkaatay sidii aan dadkeenna uga xoreyn lahayn wixii gumeystayaashu ku abuureen. Waa meesha Soomaalidu kaga maahmaahdo' wuxuu na baday waxaa nooga daran wuxuu na baray.

KA BAXA DIB U DHACA

Sida culimada bulshadu sheegeen dib u dhaca waxaa lagaga bixi karaa marka dhawr arrimood la helo. Dadka dib u dhaca inay ka baxaan doonayà waa inay yimaadaan aragtii toosan, oo sax ah iyo dadaal. Arrimahaas waxaa ka mid ah:

1. ka xorowga ku tiirsanaanta dhaquale

Waxaa weeye marka laga xuroobo ama laga tashado ku tiirsanaanta dhaqaale oo lagu xiraq dal shisheeye. Taas waxaa ka mid ah marka miisaaniyadda dalka uu dal kale kabayo, deyn aad dal kale ka soo qaadatay, iyo wax la mid ah.

2. ka xorowga ku tiirsanaanta farsamo

Waa in dalku yeesho dad u dhashay oo aqoon u leh inay maamulaan warshadihiisa, kana shaqeeyaan. Waa in la sameyn karaa qalab dayactir ama laga maarmi karo. Waa in warshaduhu noqdaan kuwo dalka alaabtooda ceeriin looga heli karo.

3. ka xorowga ganacsiga dal qura

Waa inaan dal qura oo ku gumeysan jiray ganacsigaagu ku xirnaan ee lala yeesho dalal badan, kolbana la geeyo halka dalka dani ugu jirto.

4. Toleynta ilaha dhaqaalahaa

Waa in ilaha dhaqaalahaa ee ay ka mid yihiin warshada-ha beeraha, waaweyn, bankiyada, ganacsiga iwm ay galaan gacanta dadweynaha.

5. Fidinta cilmiga

Waxaa lagama maarmaan ah in cilmiga laga dhigo mid aan ku koobnayn dad yar ee uu noqdo mid baaha oo dhex u ah dadweynaha si dadku u gaaraan heerar gefefku yaraadaan, aqoontuna u kororto, dareenka dadku u kobco, ayna u suurtawdo in dadku gartaan heerka dalkoodu joogo.

6. Qaadashada Teknolojiyada casriga ah

Waa in la qaato Teknolojiyada cusub. Teknolojiyada la qaadanayo waa inay noqoto mid ku habboon duruufta taal dalka. Taasna waxaa loola dan leeyahay si kor loogu qaado wax soo saarka iyo kor u qaadka nolosha.

7. ka xorowga khuraafaadka

Dal markuu u guntado inuu ka baxo dib u dhaca waxaa khasab noqoneysa in dadka ku nooli ka xoroobeen khuraafaadka, kaasoo ka horjeeda aragtida horumarka keeneysa. Khuraafaadkaas waxaa ka mid ah falka, mingiska, fooxlayaasha faalka iwm. Arrimahaas aan kor ku soo xusnay marka sidii loo rabey loo habeeyo waxaa bulshada suurtagal u noqoneysa inay dib u dhaca ka baxdo oo horumar gaarto.

4 — *Tallaabooyinka Kacaanku ka qaaday dib u dhaca*

Sidaan wada ogsoonnahay Kacaanku wuxuu dhashay mar dalka iyo dadkuba cirir xoog ah la kulmay. Dhibaatada dalka waxaa u dheereyd dib u dhac aad u fool xumaa. Kacaanka oo dhalashadiisu aheyd inuu wax ka qabto tabaalada dalka taalay wuxuu ku dadaalay inuu abuuro bulsho ku taagan dhab-baha horumarka iyo midnimada. Haddaan tusaalooyin dhawr ah ka soo qaadanno wax ka qabadkii Kacaanka xag dhaqaale, dhaqan iyo siyaasadeedba waxaa ka mid ah:

- 1 — Toleynta ilihii dhaqaalaha ee awal ku jiray gacmo shisheeye ama kuwo Soomaaliyeed oo aan u duub na-xeyn dalka iyo dadka midnaba. Kacaanku wuxuu kalo habeeeyey ilahaas si ay qayb lixaad leh uga qaataan horumarka ay ummaddu hiigesaneyso. Ilahaas dhaqaale ee la toleeyey waxaa ka mid ahaa Bankiyadii, warshadaha, ganacsiga iwm.
- 2 — Kacaanku wuxuu mideeyey oo habeeeyey itaalkii ummada ee awal kala daadsanaa si uu u noqdo mid mee u wada jeeda, oo wax soo saarkiisu noqdo mid isku tiirsan. Si joogta ahna u kobco. Arrimaha nooqaas ah ee uu Kacaanku ku tallaabsaday waxaa ka mid ah abuurista Iskaashatooyinka, falsafadda Iskaa wax u qabso iyo kuwo kale oo fara badan.
- 3 — Si loo helo dad dantooda gartay, isticmaar nacay dhal-dhalaalka beenta ah ka digtoon, Kacaanku tallaabooyinka taaba gal ah ayuu qaaday. Tallaabooyinkaas oo ka bilowday dhisidda maskaxda iyo kordhinta dareen-ka dadweynaha waxaa laga gaaray guulo ballaaran.

Kacaanku ugu horreynba wuxuu abuuray Golayaasha hannuuninta iyo kicinta dadweynaha oo ku xirnaa Xa-fiiskii siyaasadda ee golahii sare.

Waxay esoo socotaba waxaa halkaas ka dhashay xisbi hanti-wadaag ah oo ah nooca cusub oo dalka hoggaami naya, Xisbigaas oo u xil saaran hoggaaminta siyaa sadda, dibadda iyo gudaha, qorsheynta dhaqaalha, habeynta dhaqanka iyo mideyn ta iyo kicinta ummadde.

Arrimahaas aan soo sheegnay oo kala ah wax qabashet siyaasadeed waxay guul weyn ka soo hooyeen dagaalka looga halgamayo horumar iyo midnimo, lagagana baxayo dib u dhaca.

WEYDIIMO

1. **Muxuu yahay dib u dhaca?**
2. **Maxaa keenna dib u dhaca?**
3. **Dalka dib u dhaca maxaa lagu gartaa?**
4. **Soomaaliya dib u dhaca maxaa u keenay?**
5. **Dhibaatooyinka dib u dhacu Soomaali baday maxay yihiin?**
6. **Sidee dib u dhaca looga bixi karaa?**
7. **Soomaaliya dib u dhaca ma ka baxday?**
8. **Muxuu ka qabtay Kacaanku dib u dhaca?**
9. **Maxaad ka sheegi kartaa dib u dhaca dalkeenna?**
10. **Adiga dib u dhacu sidee wax kuu yeelay?**

11. QODOBKA DOODDA

Dib u dhaca gumeysiga oo qura ayaa laga dhaxlaa?

QAYBTA SHANAAD

URURRADA BULSHADA

Intii ka dambeysay dhalashadii Kacaanka caweysan ee 21ka Oktoobar 1969kii waxaa la abuuray ururo bulsheed oo dhawr ah oo hoos yimaada XHKS. Kacaanku abuurista ururadaas wuxuu ka lahaa ujeeddooyin waaweyn oo ay ka mid yihiin

1. Ururinta bulshada.
2. Isku xirka iyo habeynta awoodda bulshada.
3. Baraarujiinta iyo kor u qaadka garaadka siyaasiga ah ee bulshada.
4. Kor u qaadka wax soo saarka iyo guud ahaan kor u qaadka nolosha, ummadda.
5. Ka qayb galka dadweynaha ee hoggaanka siyaasadda.

Arrimahaas oo dhan iyo kuwo kale oo fara badan oo Kacaanku ku tallaabsaday wuxuu uga dan lahaa in bulshada Soomaaliyeed la gaarsiiyo horumar, midnimo iyo xaqijinta dhismaha Hantiwadaagga cilmiga ah.

URURRADA BULSHADU WAXAA WEEYE:

- (1) Ururka Dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed.
- (2) Xiriirka guud ee Ururrada Shaqaalaha Soomaaliyeed.
- (3) Ururka Dimoqraadiga ee Haweenka Soomaaliyeed.
- (4) Ururka dhaqdhaqaaqa Iskaashatooyinka Soomaaliyeed.

Qaybta ka warrameysa ururrada bulshada ee buugaan waxaan ku baran doona labo urur oo kala ah:

1. U. Dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed.
2. X. Guud ee Ururrada Shaqaalaha Soomaaliyeed.

URURKA DHALLINYARADA KACAANKA SOOMAALIYEED.

B Taariikhda Ururka

Dhallinyarada Soomaaliyeed waxay soo martay halgan dheer oo ay ku baadi doonayeen midnimada iyo gobannimada ummadda Soomaaliyeed.

Inkastoo ay jireen ama ayan marna ka seexan daryeelka ummaddooda dhallinta Soomaaliyeed, haddana ma jirin urur dhallineed intii ka horreysay ururkii S. Y. L. ee abuur-may 1943. Ururkaas oo horseed u ahaa dagaalkii ummaddu kula jirtay gumneysiga kuna doonayeen mideynta iyo xornimada Soomaaliyeed, kaas oo ay ku guuleysteen 1960 kaddib markii ay dagaal kulul la galeen gumneysiga oo xoreeyeen, kuna mideeyeen labo qaybood oo ka mid ah shantii qaybood ee guameystuhu u kala qoqobay ummadda Soomaaliyeed. Xornimada kaddib sida taariikhdu caddeyneyso ururkii S. Y. L. waxaa awooddiisii la wareegay koox yar oo dib socod ah, una adeygeysa gumeysi cusub iyo Imberyaliyadda caalamiga ah.

Taasi waxay dhalisay in dhallinyarada Soomaaliyeed ee muddada dheer halganka gobannimadoonka ah ku soo jirtay dib loogu celiyo gumneysiga.

Markaan dib u milicsano taariikhda dhallinyarada Soomaaliyeed may noqon kuwo u hoggaansama ujeeddooyinka gumneysiga nooc kasta oo uu yahayba, waxayna halkoodii ka sii wadeen halgankoodii gobannimadoonka ahaa iyaga oo la yimi qaab iyo xeelad cusub oo dagaal. Ugu dambeytiina 21kii Oktoobar 1969kii waxay ku guuleystoon inay dhaliyeen Kacaan dadweyne oo uu horseed u ahaa Jaalle Maxamed Siyaad Barre.

Kacaanka 21ka Oktoobar 1969kii dhalashadiisii kaddib waxaa la aasaasay Xafiiskii siyasadda ee Madaxtooyada ee

Golaha Sare ee Kacaanka, himiladiisuna aheyd ururinta, abaa bulidda iyo sare u qaadidda garaadka siyaasadda ee dadweynaha. Xafiiskaasi wuxuu abuuray laan ka mid ah laamihii-sii u soo qaabilsaneyd habeynta iyo ururinta dhallinyaro-weynta Soomaaliyeed. Kaddib markii la ogaaday in dadweynaha Soomaaliyeed u bislaaday hanashada siyaasadeed ee dalka, waxaa la aasaasay XHKS oo ah xisbi nooca cusub ah. Xisbi-gaas oo kala wareegay awooddi siyaasadda dalka golihii sare ee Kacaanka 1dii Luulyo 1976. Xisbigu isla markiiba wuxuu bilaabay abaabul iyo dib u habeyn ururrada bulshada.

Kal fadhigii saddexaad ee Golaha Dhexe ee XHKS oo la qabtay 4-16.1.77 wuxuu go'aansaday dib u habeynta ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed si loo dhiso urur dhallinyaro oo laxaad leh qayb sarana ka qaata halganka loogu jiro horumarinta dhaqaatalaha, siyaasadda iyo abuuridda ruuxa cusub ee dhallinyaro, xambaarsanna himilada XHKS una halgamaya difaaca dhismaha hantiwadaagga.

2 — MABAADII'DA GUUD EE URURKA

Ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed waa urur bulshadeed, hantiwadaagg ah oo ururiya dhallinyarada Soomaaliyeed ee ka kala socota:

1. Goobaha wax soo saarka (Dhallinyarada shaqeysa iyo iskaashatooyinka).
2. Xarumaha waxbarashada (Dhallinyarada Dugsiyada Sare iyo macaahidda la siman)
3. Dhallinyarada Ciidammada Qalabka Sida.
4. Dhallinyarada da'da soo koreysa (ubaxa iyo dhallinta Kacaanka).
5. Dhallinyarada deggaanka.

Ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed waxaa weeye isha ugu weyn ee soo saarta kaadarka ugu firfircooniyo hawl wadeeno xisbi iyo dawladeed, isaga oo isla markaasna ah fuliyaha shardi la'aaneed ee barnaamijka XHKS, qorshaha dalka iyo dhismaha hantiwadaagga. Ururku waa abaa-bulaha iyo mideeyaha dhallinyaro-weynta isugu jirta kana kala timid kooxaha iyo dabaqadaha horo.socodka ah ee bulshada. Isla markaa ururku wuxuu ka dhex fuliyaa dhallinyarada ujeeddooyinka iyo mabaadii'da Xisbiga hanti-wadaagga ah ee Kacaanka Soomaaliyeed taas oo xisbiga u suurtagalinaysa inuu ku baahiyo Aydiloojiyada iyo wax qabadiisa dhallinyara da iyo guud ahaan dadweynaha

Ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed hal hays-kiisu waa "tacab, tacliin, daafac Kacaanka hantiwadaagga ah". Ururka Dh. K. S. waa urur xubniiisa ay kulmisay aragti hanti-wadaagga cilmiga ah, waxaa xubnaha ururka waajib ku ah barashada, baahinta, iyo ku dhaqanka hantiwadaagga cilmiga ah. Ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed waa urur xubniiisu horseed u ah hawlaha la xiriira horumarinta dhaqaa-laha, gaar ahaan kordhinta tacabka warshadaha, beeraha, badda, xoolha, iyo guud ahaan wax soo saarka. Ururku wuxuu dhallinyarada u horseeda waddan jacaylka, shaqo jacaylka, kacaannimo, dishibiliin adag iyo foojignaan Kacaannimo.

Ururku wuxuu barbaariyaa Ubaxa Kacaanka Oktoobar, iyo dhallinta Kacaanka; wuxuuna horumariya dhaqanka hanti-wadaagga, hiddaha iyo anshaxa horo.socodka ah ee ummadda Soomaaliyeed. Wuxuu la dagaallamaa caadooyinka iyo dha-qammada dib-u-socodka ah sida qabiilkha, eexda, goboleysiga, xatooyada iyo wixii la mid ah ee ka haray habkii isku dul noolaadka. Wuxuu ururku dhiirrigaliyaa fanka iyo isboortiga si uu ula dagaallamo qaadka; khamriga, xashiishadda, iwm. Ururka Dh. K. S. wuxuu dagaal kharaar kula jiraa cadowga gu dhaa iyo kan dibedda ee U. Soomaaliyeed sida Imbiriyaaali yadda, gumleysiga, gumeysiga cusub, fashisamka, Sahyuuniyad-

da, midabtakoorka; ilsa markaana wuxuu taageera dhallinya-rada ummaddaha dulman ee gurmeyisiga ku hoos nool iyo dhaq-dhaqaqyada gobannimadoonka adduunka.

T. Dhismaha Ururka

I. Shirweyne: - waa hay'ada ugu sarreysa ee ururka Dh.K. S., waxaana la qabtaa shantii sano mar. Ajendaha uu shirweynuhu ka doodayo waxa loo soo gudbiyaa saddex bilood shirkka ka hor, shirweynuhu wuxuu awood u leeyahay:

1. Inuu diido ama oggolaado warbixinta guddida **dhexe**.
2. Inuu caddeeyo hawlaho iyo xilka ururka Dh. K. S; iyo ubaxa Kacaanka Oktoobar.
3. Inuu doorto, gooyana tirada guddida dhexe ee Ururka Dh. K. Soomaaliyeed.

II. Guddida Dhexe: - waa hay'adda ugu sarreysa ee ururka Dh. K. Soomaaliyeed laba shirweyne inta u dhaxaysa. Wuxuu na shiraa lixdii biloodba mar. Guddida dhexe waxay u xil saaran tahay:

1. Fulinta go'aannada shirweynaha.
2. Xiriirkha ururka iyo xisbiga, ururrada bulshada iyo daw-ladda.
3. Wuxuu doortaa guddida Fulinta guddida kormeerka iyo baarista.
4. Wuxuu gooyaa oggolaadaana tirada xubin sugayaasha guddida **dhexe**.
5. Guddida dhexe wuxuu gooyaa tirada, qaabka dhismaha ee guddiyada iyo kaaliyayaasha hay'addaha dhexe ee hog-gaaminta.
6. Goynta tirada ergooyinka ka soo qayb galaya shirweyne.

J. Barnaamijka Ururka:

Barnaamijka ururku waa barnaamijka XHKS, maadaama uu ururku yahay kaydka iyo kaaliyaha ugu firfircoo ee XHKS. Ururku wuxuu ka degsadaa barnaamijka XHKS qorshe shaqo oo sano.

Xeerka: Xeerka ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed waa xeer ay ku dhaqmaan xubnaha ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed. Wuxuu si cad u qeexa magaca, xarunta iyo astaanta Ururka dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed. Wuxuu caddeeyaa qaab abaabuleedka ururka, waajibaadka iyo xuquuqda xubnaha ururka. Wuxuu si cad u sheegaa qaabka soo gelitaanka ururka Dhallinyarada Kacaanka Soomaaliyeed.

XIRIIRKA GUUD EE URURRADA SHAQAALAHAA SOOMAALIYEED

Ururkani waa mid ku abtirsada Halgan soo taxnaa qarniyo fara badan oo aan soo gudubnay, xiriir taariikhi ahna la leh ururrada horusocodka ah iyo kuwa dadyowga u ha'igamaya sin-maanta, nabadda, gobannimadoonka, kuna hiranaya qaadashaada iyo dhisidda hanti-wadaagga cilmiga ah

1: *Taariikha Ururka*

Shaqaalaha maanta adduunka jiraa waa mid ka dhashay isbeddel dheer oo taariikhi ah oo ku soo dhacay dhaqan dhaqaaleedkii kala duduwanaa ee soo taxnaa qarniyo badan. Muddo iminka laga joogo 40,000 sannadood baa aadamigu bilaabay inay ka faa'iideystaan bii'adda.

Waxay soo socotaba waxaa dhashay waqtii dadku ay gaareen heer ay koox koox u nooladaan. Waqtigaas oo ahaa markii ugu horreysay ee lagu magacaabi karo bi'lowlgii bulsho aadami. Wuxuu ahaa waqtii loo siman yahay wax soo saarka, iyo

hawshaba. Muddo kaddib waxa dhalatay in laysku qabsado wax-yaabo ay ka mid yihiin manfac iyo magac oo dhalisay in qabiil ama kooxi koox ka adkaato kan kale kaddibna midiidin ka dhi-gato. Taasi waxay dhalisay dabaqaddo ku kala abtirsada kuwo wax leh, haystana hantida iyo kuwo fara maran oo u shaqeeya kuwii wax haystay. Halkas waxaa ka dhashay dagaal halgan loogu jiro ka xorowga cadaadiskaa, halgankaas oo soo taxnaa bul-shadii is-addoonsiga, tii dhul goosiga iyo tan hantigoosigaba. Halgankaas oo intii ka dambeysay 1917 qabsaday dhabbe toosan, waa kan shaqaalaha adduunka oo shaqaalaha Soomaaliyeed xu-bin ka yahay. Kaasoo halgan ugu jira baabi'inta imbiraaliyad-da, gumeysiga, gumeysiga cusub, sahyuuniyadda, midabtakoor-ka isla markaana ku dhisayaan hantiwadaag cilmi ah ee beesha aadamigu isugu biyo shuban doonto.

Gumeysigu markuu dalkeenna soo galay wuxuu gacanta ku dhigay ilihii dhaqaalaha isaga oo keenay kambaniyo markiiba bilaabay cadaadis iyo dhiig miirad. Muddo kaddib waxaa kordhay dadkii Soomaaliyeed ee si toos ah ama si dadban ugur shaqeyn jiray dawladihii iyo shirkadihii shisheeye ee dalka joogay. Shaqaalaha Soomaaliyeed waxay markiiba dareemeen dhibaataada uu gumeysigu leeyahay iyo cadaadiskuu dadka ku hayey.

Shaqaalaha Soomaaliyeed oo u adkeysan waayey kana dhiidhiyey waxyeelada gumeysiga waxay ku dhaqaaqueen is uruurin iyo is baraarujin dhalisay ururkii S. Y. L. kaasoo ugu dambeytii laba qaybood oo ka mid ah shantii meelood ee gu-meysigu u kala qoqobay ummadda Soomaaliyeed gobannimo gaarsiyey sannadkii 1960kii.

Gobannimadii ku timid halgan adag oo ummaddu soo martay waxaa hoggaankeedii qabtay dad u adeegayey gumeysi-ga cusub oo haba yaraatee aan waxba ka muujin mirahay um-maddu fileysay.. Taasi waxay shaqaalihii Soomaaliyeed ku khasbtay inay halgankoodii halkii ka sii wadaan iyadoo bedda-

lay qaabkii dagaalka, kaddib markii cadowgay la dagaallama-yeen noqday mid muuqaalka uga eg.

Shaqaalaha Soomaaliyeed oo waqtigaa dalka oo dhan ku yeeshay urur xiriiriya oo la oran jiray X.G.SH.S dareenkiisii siyaabo badan buu u muujiyey. 1961 ururku wuxuu ku guuleystay shaqo ka fariisi uu ku diidanaa maamulka dalka lagu waday iyo musuqmaasuqa goob walba ka dilaacay. Intii u dhaxaysay 1961-1964 ururku markuu siyaabo badan u muujiyey inuu ka soo horjeedo maamulka dalka yaalay, dawlad ku sheegii waqtigaa jirtayna aragtay khatarta ku soo fool leh bay ururkii maamnuucday, madaxdiisiina xabsiga u taxaabtay.

Inkastoo dhibaatada intaas le'eki la soo daristay ururka, haddana ma nusan noqon mid hakada ee tabo iyo dardar cu-sub buu hawlihiisa kuf watay; wuxuuna ku guuleystay inuu 1967 xubin ka noqdo ururka shaqaalaha Adduunka ee ILO. Itaalka ururku markuu heerkaa gaaray, dawladdi dalka ka talinaysay waxay goosatay inay heshiis been been ah la gasho ururka, isla marka dawladdii musuqmaasuqu waxay maleegaysay xarkahay ku curyaamin lahayd ururka. Kaddib markii ay heshiisyadii lala galay dawlad ku sheegii dalka jirtay fuli waayeen, waxaa dhacay iska hor imaad laxaad leh oo dhalay shaqo ka fariisi dalka oo dhan ahaa 1968. Intaa kad-dib dawladdii musuqmaasuqu waxay ku guuleystay inay baabi'iso ururkii hawl wadeenkiina xabsiga u taxaabtay.

2. *Kacaankii 21ka Oktoobar iyo Shaqaalaha*

Kacaankii caweysnaa ee 21ka Oktoobar markuu dalka ka curtay wuxuu markiiba u guntaday inuu soo nooleeyo shaqaalihii niyad iyo dhabar jabku ku dhacay. Waxaa la furay xafiiskii siyaasadda ee golaha sare ee Kacaanka oo yeeshay laan xil iska saartay abaabulida, iskudubbaridka, hannuuninta, hawl gelinta, shaqaalaha. Waxaa xafiisku diyaariyey bota, hawl gelinta, shaqaalaha.

qolaal kaadar oo dalka iyo dibaddaba loogu soo tababaray hog-gaaminta shaqaalahaa. Taas waxaa loogu gogol xaarayey dhis-inaha urur shaqaale oo caafimaad qaba, mideeyana dhampaan shaqaalahaa Soomaaliyeed, horseedna u noqda halganka shaqaalahaa Soomaaliyeed uu ugu jiro dhismaha hantiwadaagga cilmiga ah.

3- Tallaabooyinkii Kacaanku ku daryeelay Shaqaalahaa

Kacaankii ka dhashay dalka 21ka Oktoobar 1969 wuxuu si degdeg leh u qaaday tallaabooyin fara badan oo lagu dar-yeelayo shaqaalahaa Soomaaliyeed oo Kacaanku u aqoonsaday inay yihiin lafdhabarta dhaqaalahaa iyo horseedka hanti-wa-daagga cilmiga ah. Tallaabooyinkaas Kacaanku qaaday wa-xa ka mid ahaa:-

1. 1970kii 7dii Maajo waxaa la toleeyey ilihii dhaqaale ee gacanta shisheeye ku jiray.
2. 1970kii waxaa 1da Maajo laga dhigay maalin ciid qaran ah oo shaqaaluhu ciidaan.
3. 1970kii waxaa la aasaasay Wasaaradda Shaqada iyo Is-boortiga.
4. 1972dii waxaa la dejiyey sharciga shaqaalahaa.
5. 1973dii waxaa la dhisay guddiyadii shaqaalahaa.
6. 1972dii waxaa la joogteeyey shaqaalihii ku meel gaarka ku shaqeyn jiray.
7. 1972dii waxaa soo baxay sharci dhaqan-gelinaya in shaqaaluhu qayb ka qaataan maamulka degmooyinka gobollada ee dayladda Hoose.
8. Ugu dambeyntiina waxaa 1977kii si rasmi ah u dhis-

may Xiriirka Guud ee Ururrada Shaqaalaha Soomaaliyeed (**XGUSHS**) oo ku dhisan mabda'a Dimoqraadiyada ee guddoonka dhexe, una halgamiaya dhismaha hanti-wadaagga ciliniga isagoo tixgalinaya waayaha iyo duruufta gaarka ah ee dalka, qorshe cad u sameystay ujeeddooyin dhaadheer iyo kuwo gaagaaban oo Shaqaalaha Soomaaliyeed, isagoo ka shidaal qaadanaya barnaamijka Xisbiga Hanti-wadaagga Kacaanka Soomaaliyeed.

4. Dhismaha Ururka

Urur kasto leh ujeeddooyin cad cad oo uu hiigsanayo si uu ugu guuleysto haigankiisa waxaa lama huraan ah inuu is abaabulo oo yeesho barnaamij shaqo iyo xeer uu ku caddeynayo qaabka dhismahiisa iyo tabta xil gudashadiisa. Sidaa awgeed ayaa shirweynihii asaaska X. G. U. SH. S waxaa lagu doortay guddiyadan:

1. Guddiga dhexe ee Xiriirka Guud.
2. Guddiga baarista iyo kormeerka.

QAABKA DHISMAHA EE X. G. U. SH. S.

Dhismaha xiriirka guud wuxuu ku dhisan yahay kuna dhaqmaa mabda'a Dimoqraadiyada Guddoonka dhexe, kaas oo micniihiisu yahay:

1. Dhammaan guddiyada hoggaaminta in loo doorto min hoos ilaa kor.
2. In la gaaro goaan loo dhan yahay.
3. In inta yari u hoggaansanaato inta badan.
4. In guddiyada hoose iyo kuwa sare oo ku wada shaqeeyaa habeyn ku dhisan dhisme ku fadhiya:
(T) qaab degaan.

W) Qaabka degaanka

Qaabken. Bea iyo haadda waxaa la dhisay lix urur shaqaale oo heer qaran ah, iyadoo urur kasta la isugu geeyey shaqaale dabeeecadda shaqadoodu isku dhowdahay, waxayna urur-radaasi kal ayihii.

1. Ururka Warshadaha.
2. Ururka beeraha, xoolaha, maedanta.
3. Ururka maamulka iyo arrimaha bulshada.
4. Ururka gaadiidka, Isgaadhsinta iyo Warfaafinta.
5. Ururka ganacsiga iyo maaliyadda.
6. Ururka dhismaha iyo xoogga korontada.

Ururradaas aan kor ku soo sheegnay oo dhammi **waxay** leeyihii guddi dhexe iyo guddiga fulinta oo ka kooban shan (5) xubnood, waxayna la shaqeeyaan Xiriirka Guud ee Ururrada Shaqaalaha Soomaaliyeed.

T) Qaabka degaanka

Dhammaan lix iyo tobanka gobol ee uu dalka Jamhuuriyadda Dimoqraadiga ee Soomaaliya ka kooban yahay waxaa ka dhisan ururo shaqaale oo ay xubno ka yihii shaqaalaha ka shaqeeya gobol kasta degmooyinkiisa, si toos ahna waxay u hoos yimaadaan guddiga dhexe ee **XGUSHS** iyo **Xoghayntiisa** Guud.

5. Waajibaadka iyo xeerka xiriirka

Xiriirka guud ee Ururrada Sh. Soomaaliyeed isaga oo xil iska saaray, si buuxdana uga socda isbeddelka Kacaaneed ee maanta Dunida ka socda gaar ahaan Soomaaliya, si fiicanna

u dhuuxay waajibaadka taariikhiga ah ee saaran shaqaalaha Soomaaliyed ee u halgamaya dhismaha Hanti-wadaagga cil-miga ah, ayuu shirweynihisi 1aad ee asaaska Xiriirkha Guud ee U.S.H.S. ee lagu qabtay Magaalada Xamar 27-30 Abriil 1977kii ku guddoonsaday barnaamij, iyo xeer lagu caddeeyey laguna tafatiray xilalka iyo waajibaadka degdegga ah iyo kuwo dhaadheer ee la gudboon Xiriirkha guud inuu guto kuwaas oo aan murtida ku jirta ku soo koobi karno 7da qodob ee soo socoda::

1. In X.G.U.Sh.S shaqaalaha u bandhigo oo u baahiyo mabda'a Hantiwadaagga cil-miga ah iyo falsafadda Kacaanka 21ka Oktoobar 1969.
2. In la mideeyo shaqaalaha, shaqadoodu' isu dhawdahay iyo Shaqaalaha Soomaaliyed guud ahaan.
3. Ilaalinta miraha Kacaanka, xornimada dalka iyo midni-mada ummadda Soomaaliyed.
4. U halgan tacab kordhin.
5. La dagaallanka shaqo la'aanta, ku guubaabin tacab kor-dhin, daryeelka hantida dadweynaha.
6. Daryeelka xuquuqda shaqaalaha xagga dhaqaalaha, caafimaadka, fasaxa, nasashada, hoyga, gaadiidka, badbaadada, waxbarashada iwm.
7. In la xoojiyo xiriirkha shaqaalaha Soomaaliyed iyo shaqaalaha adduunweynaha gaar ahaan kuwo horu-socodka ah ee u halgamaya nabadda Dimoqraadiyadda iyo hantiwadaagga cil-miga ah.

WEYDIIMO

1. Kacaanku abuurista Ururrada bulshada ujeeddadeec buu kalaha?
2. Waa imisa ururrada bulshada, sheegna magacyadooda?

3. U. Dh. K. Soomaaliyeed halgankuu soo maray wax ka sheeg?
4. U. Dh. K. Soomaaliyeed maxaa loo aasaasay?
5. Maxay yihiin mabaadii'da guud ee U.DH.K.S.?
6. Wax ka sheeg xiriirkka ka dhexeeyaa U. DH. K. Soomaaliyeed iyo XHKS?
7. Ka warran barnaamijka iyo xeerka U. DH. K. S.?
8. Shaqaalaha Soomaaliyeed bulshadeenna kaalintay kaga jiraan?
9. Marxaladihii shaqaalaha Soomaaliyeed soo maray ee taariikhiga ahaa wax ka sheeg?
10. Gumeysiga iyo shaqaalaha Soomaaliyeed xiriirkka ka dhaxayn jiray, kana dhaxceeya muxuu yahay?
11. Kaalinta shaqaalaha Soomaaliyeed kaga jiro dhismaha hanti wadaagga cilmiga ah ka warran?
12. Muxuu shaqaalaha u qabatay Kacaanka 21ka Oktoobar?
13. Xiriirkka Guud ee shaqaalaha Soomaaliyeed muxuu yahay, muxuuse qabtaa?
14. Waajibaadka iyo xeerka X. G. U. SH. Soontal yeed maxay yihiin?

(15) QODOBKAA DOODDA

Hanti wadaagga la'aanti ururo bulsho ma dhismi karin.

QAYBTA LIXAAD

URURKA MIDOWGA AFRIKA (UMA)

1. Gumeysiga iyo Afrika

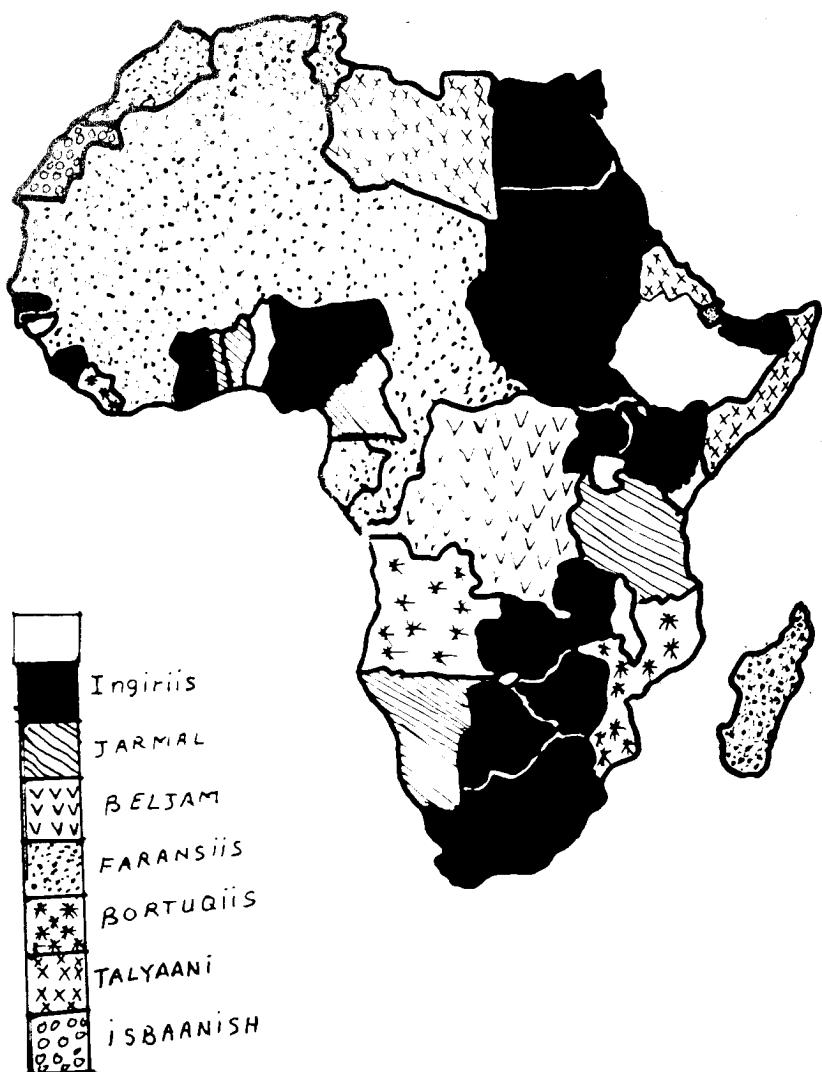
Laga soo bilaabo qarnigii shan iyo tobonaad, lix iyo tobonaad iyo 17aad gumeystayaashii reer Yurub waxay socodyo badan ku mareen xeebta Afrika, halkaas oo qaarkood degeen, dan ku mareen xeebta Afrika, halkaas oo qaarkood degeen, waxayna Afrika ka qaadan jireen waxyaabo fara badan oo dalaalkooda qimo door ah ku lahaa, ayna ka mid ahaayeen; foolasha maroodiga, dahabka, bunka, kookaha, iwm, waxaase ugu darnaa oo ay qaaradda ka qaadi jireen dadka xoogga ah oo addoon ahaan loo kala iibsan jiray.

Ugu dambeystii intii u dhaxaysay 1884-1885 gumeystayaashii reer Galbeedku shir bay ku qaateen Magaalada Berliin oo ku kala qaybsadeen Qaaradda Afrika. Dantooduna waxay ahayd labo wax oo kala ahaa:

- (1) helista alaabta ceeriin ee Afrika hodanka ku tahay.
- (2) Suuq u helidda alaabta ka soo baxda Warshadahooda.

2. Baraarugii dadka madow:

Gumeysigii markuu sidaan soo sheegnay Afrika u qabsaday, waxay keentay in dadkii Afrikaanka ahaa ama Madooba ee qarniyo hore addoon ahaan afrika looga saaray ay dhibaato aan la qiyaasi karin ku dhaacdo. Taasi waxay keentay in wax garadkii madoobaa mee kasta ha jooge bilaabeen halgan uu u halgamayo daryeelka qaaraddiisa.

Qaybsashadii Afrika

Waxaa bilowday dareen mideynnta Afrika ah. Dareenkaa dadka madow sameeyey ee ay kula dagaallamayeen kadeedka waa dareenka ugu ballaaran ilaa maanta, ee dunida soo maray, waqtigan aan joognana dadka Afrikaanka ahi badankoodu waxay ku riyoodaan inay arki doonaan Afrika oo dawlad qura noqotay oo wada xor ah.

Dareenkaa dadka madow ee ay ku baadi doonayeen xuuquqdooda wuxuu si itaal leh u taaba galay 1919, waqtigaa waxaa isu yimid rag indheer garad ah oo uu guddoomiye u ahaan Mareykan ah oo madow ahaa lana oran jiray, Dr. W.E. DU BOIS. Intii u dhaxaysay 1919-1945 waxaa kaloo la qabtay shirar ka dhacay Qaaradda Afrika dibaddeeda oo intaa uu qabanqaabiye ka ahaa Dr. W.E. Bu Bois.

3. Heerarka uu soo maray dagaalka dadka madow

Dadka madoobi meel kastaba ha joogeene waxay ku kaceen in dhibaatada lagu hayo iyo ciriirkla la baday ay isku tuuraan. Taasi waxay u keentay inay dhibaato xoog lihi ka hor timaado. Waxay kuwii wax gumeysan jiray iminkana guameystaa ku kaceen wax kasta oo ay ku hakinayaan halganka dadka madow. Dadka madow oo dhibaato kastoo ka hor timaada dhabarka u ritay ugu dambeyntii waxay gaareen ujeedda-doodii intii badnayd. Markaan soo koobno dagaalka dadka Afrika iyo kuwo kale madow ee ku nool qaaradaha kale ee da reemayey dhibaatada wuxuu soo maray saddex heer oo kala ah:-

(1) *Sinnaan: waxay ahayd muddo ka soo bilaabantay 1919, loona dagaallamayey in dadka madoobi la siman yahay aadami-ga kale, lagana daayo addoonsiga.*

Ganacsigii Addoonta

(2) **Korriyad:** markii la helay sinnaantii, waxaa haddana loo guntaday in Qaaradda Afrika la xoreeyo. Halgankaasi inkastoo uu ilaa maanta socdo, haddana xooggiisi wuxuu ahaa ilaa Afrika inteeda badani ka xorowday gumeysigii oo ah 1960kii.

(3) **Mideyn:** markii Afrika inteedii badneyd la xoreeyey, haddana waxaa loo jeestay in la mideeyo Afrika xag siyaaso, dhaqaale iyo dhaqan intaba.

Inkastoo mideynta dhaqaalaha guulo laga gaaray haddana heerkii la doonayey lama gaarin. Taasna waxaa sabab u ah kaa qoqobaddii iyo eeshuu kaga tagay gumeysigu Afrika, si ay ugu suurtowdo inuu ka dhexfaa'iidaysto.

WEYDIIMO

1. Gumeysigu goormuu sahansaday Qaaradda Afrika?
2. Afrika gumeysigu muxuu ka qaadi jiray?

3. Goormaa Afrika reer galbeedku qabsaday?
maxaana ku kallifay?..
4. Afrika dhibaatooyinkii soo gaaray maxaa sabab u ahaa?
5. Dareenka dadka madow ku dhashay muxuu shaa, ma-xaase dhashay?
6. Dadka madoobi maxay u dagaallamayeen?
7. W.E. Du Bois wax ka sheeg?
8. Maxay ahaayeen halganka dadka madow heerarku soo maray?
9. Afrika inay midowdo maxaa hor taagan?
10. Dal Afrikaan ah oo xurooba tumaa ugu horreysay?

QODOOKA DOODDA

Haddaan indheer garadka madoobi kicin Afrika ma xorowdeen.

SHIRARKII LAGU QABTAY

Markii ay dalal ka mid ah Afrika ay xoroobeen shirarkii lagu qaban jiray Qaaradda dibaddeeda waxaa loo soo wareejiyey Afrika. Shirarkaa oo aad u fara badnaa waxaa lagaga wada hadlayey danaha Qaaradda. Shirarkas waxaad ka mid bissa.

(B) Shirkii Afrika

Shirkas oo lagu qabtay Gaana bishii Abriil 1958, waxaa ka soo qayb galay 8dii dal oo Qaaradda Afrika xorta ka ahaa. Shirkaas oo arrimo badan lagaga wada hadlay ujeeddooyinkii ugu waaweynaa ee laysla gartay waxaa ka mid ahaa:

1. Xoojinta iyo ilaalinta qarannimada dawladihii xorta ahaa.
2. Baarista arrimaha dhexda u ah ama ay wadaagi karaan dawladahaasi.

3. In la mideeyo dhaqanka iyo dhaqaalaha dalalkaas xorta ah.
4. In la baadi doonio sidii loo kaalmeen lahaa **dadyowga** Qaaradda Afrika ee u halgamaya gobannimadooda.

(T) Shirkiidadyowga Afrika ee Akra

Shirkaan oo ahaa kii labaad ee cammuudda Afrika kor-keedä lagu qabtay wuxuu ka dhacay magaalo madaxda Gaa-na ee Akra bishii Disembar 1958. Shirkaan waxaa ka soo qayb galay 62 urur oo Afrikaan ah wakiilladood, madaxdii ka soo qayb gashayna guud ahaan waxay isla garteen xiriirkii yio mideyninta halganka Qaaradda Afrika. Shirkaas oo laysku af gartay waxaa ka soo baxay qoddobo dhaxalgal noqday.

(J) Shirkiisaddexaad ee dadyowga Afrika

Bishii Maarso 1961 oo ka dambeysay xornimadii dalal badan oo Afrikaanna waxaa uu ahaa shirkii 3aad ee dadyowga Afrika ee lagu qabtay magaalada Qaahira oo ahayd saldhigii-qabanqaabin jirtay halganka lagu doonayo gobannimada Afrika.

Shirkaas oo dalal badan iyo Ururro tiro badani ka soo qayb galeen, waxaa lagu baaray micnaha gumeysiga cusub, Kaasoo laysla gartay inuu yahay gumeysi dhaqan iyo dhaqaale.

TOBCADII GUMEYSIGA

Intii shirarkaa aan soo sheegnay iska daba dha-cayeen, Afrikaankuna ku dadaalay Mideyninta itaalkooda iyo xorevnta Qaaradda oo dhan, gumeystayaashii Afrika qaybsadayna waa la socday, waxaana u muuqataay khatarta ka soo socota xoogga Afrikaanka ee isu tagayey. Gu-meystayaashaasi si ay u baabi'yaan midnimada Afrika waxay qaadeen tallaabooyinka ay ka mid yihiin:

1. In dawladaha xorita ah ee Afrika ciriiri laga gasho dhaqaalaha iyo siyaasadda.
2. In dalalka weli gacantooda ku jira ee ay gumeystaan ay siiyaan gobannimo magac iyo calan uun ah oo ay madax uga dhigaan dad ay iyagu doorteen, dushana ka xukumaan.

Siyaasaddaas wejigaas lahayd ee ay dejieen gumeystayaashu badanaaba waa ku guuleysteen. Gumeystayaasha oo dadka Afrika ka soo galay dhanka afafka iyo degmada waxay qaybiyeen dawladihii Afrika. Taasina waaxy ka muuqatay shirkii lagu qabtay Laybeeriya bishii Juun 1959. Shirkaas dawladihii ka soo qayb galay waxay u kala jabeen 2 qaybood oo aragtidoodu kala duwaneyd.

1. Koox aragtideedu ahayd in Afrika la mideeyo oo ay dawlad qura noqoto.
2. Koox aragtideedu ahayd in dalalka Afrika xornimada gooni gooni u qaataar xiriir siyaasadeed yeeshaan.

Muddo kaddib waxaa ka daba yimid saddex shir oo midna watay aragtida qoddobka koowaad aan ku xusnay, labana aragtida qoddobka labaad. Shirarkaasi waxay kala ahaa-yeen:-

B) Daar.al.Beydaa: Shirkaan oo ay ka soo qayb galeen horusocodkii Afrika wuxuu ahaa mid qaayo weyn leh, dawladihii ka soo qayb galayna waxay qabeen in Afrika la mideeyo, sidii loo xoreyn lahaa intii hartayna looga tashan lahaa. Shirkaas oo dhacay 1961 dawladihii ka soo qayb galay waxaa ka mid ahaa Marooko, Masar, Gaana, Gini, Aljeeriya, iyo Maali.

T) Manroofiya: oo ku taal Laybeeriya waxaa ku shiray koox lagu magacaabay ururkii Manroofiya bishii Maajo 1961. Dawladdaha shirkas ka soo qayb galay waxay ahaayeen daw-

ladaha Af Ingiriisiga ku hadla ee Afrika ama badankoodu uu Ingirtis gumeysan jiray.

J) Baraasafil: oo ku taal Koongo waxaa ku shiray koox lagu magacaabay Urunkii Baraasafil, dawladihii ka soo qayb galayna waxay ahaayeen kuwa ku hadla Af Faransiiska ama uu Faransiisku intooda badan gumeysan jiray.

SHIRKII LAAGOOS

Shirkaas oo lagu qabtay caasimada Nayjeeriya ee Laagoos 1962 waxaa ka soo qayb galay 29 dal oo Afrikaan ah, xorna ah. Shirkan waxaa lagu qaatay go'aanno aan dan u aheyn Qaaradda Afrika.

Halkaa waxaa ka muuqatay in gumeystayaashu ku guuleysteen kala firdhinta halganka Afrika iyo siyaasadoodii ahayd kala qaybi oo xukun.

Dadyowga Afrika marka laga eego darxumada uu gumeystuhu gaarsiliyey aad buu uga duwan tahay adduunka intiisa kale. Dhibaatooyinka gumeystuhu gaarsiliyey dadka iyo Qaaradda Afrika waxaa ka mid ah:

1. Dad isku dhalasho, dhaqan, af iyo taariikh ah oo la qaybiyey sida Soomaaliya.
2. Cadaadis iyo addoonsi raxmadi ka dheereyd (Slave trade).
3. Dib u dhac keenay aqoon xumo, cudur, iyo gaajo.
4. iyo gumeysiga oo lagu soo dabbaalay?

Arrimahaas oo dhan waxay dhalileen in wax garadkii Afrika ay la noqotay in loo baahan yahay in ay Afrika midowdo. Taasi waxay timid markii 32 Madaxweyne oo ka kala

socda 32 dal oo xor ah ay ku shireen Magaalada Addis Ababa oo ay soo saareen ballanqaad ka looban 33 qodob, bichii Maajo markay ahayd 22, sannadkii 1963. Ballanqaadkaas waa ka dhashay Ururka Midowga Afrika. Qodobka ugu horreeya ee ballanqaadkaas wuxuu sheegaya in dal kasta oo xor ah ku soo biiri karo ururka.

WEYDIIMO

1. Shirarkii Qaaradda Afrika lagu qabtay iyo kuwii dibadda lagu qabtay maxay ku kala duwanaayeen?
2. Shirarkii Afrika lagu qabtay maxay kala ahaayeen, maxaase loola jeeday?
3. Akra shirkii lagu qabtay qaaradii ka soo baxay maxay ahaayeen?
4. Shirarkii dadyowga Afrika muxuu kaga duwanaa kuwii Akra?
5. Gumeysiga maxaa u suurta gashay inuu kala daadiyo halganka Afrika?
6. Shirkii lagu qabtay Dar-al-Beydaa muxuu kaga duwanaa kii Laybeeriya?
7. Gumeystuhu si uu u kala daadiyo itaalka Afrika muxuu isticmaalay?
8. Manroofiya shirkii lagu qabtay ayuu waxtar u lahaa?
9. Shirkii Laagoos dantistu waxay ahayd?
10. Dhibaatooyinkii gumeystuhu adka Afrika gaarsiiyey wax ka sheeg?
11. Ururka Midowga Afrika maxaa loo aasaasay?

12. QODOBKA DOODDA

Ururka Midowga Afrika haddaan la sameyn Afrika ma xorowdeen.

Ujeeddada Ururka Midowga Afrika

Ujeeddooyinka loo aabsaasy Ururka Midowga Afrika waxaa ka mid ah arrimaha soo sooda:

1. Dhiirrigelinta midnimada iyo isku duubnaanta Afrika.
2. Xoojinta iskaashiga dawladaha Afrika si ay u gaaraan horukac.
3. Ilaalinta iyo daafaca nabadgelyada iyo qarannimada Afrika oo dhan.
4. In la ixtirajamo bailanqaadka Ururka Midowga Afrika ee ilaalinta xuquuqda aadamiga.
5. In laga tirtiro Qaaradda Afrika gumeysiga midaab kasta ha lahaadee.
6. Si loo gaaro qoddobadan non kor ku soo sheegnay waa in dawladaha Afrika isha kaashadaan.
 - a. Siyaasadda iyo diblomaasiyadda.
 - b. Caafimaadka, dhakhtarrada iyo cuntada.
 - c. Waxbarashada iyo aqoonta.
 - d. Cilmiga iyo farsamada.

Kh.Nabadgelyada iyo daafaca.

Mabaadii'da Ururka Midowga Afrika

Mabaadii'da dawladaha ururka ku jira ay isku raaceen waxaa ka mid ah:

1. Sinnaanta iyo qarannimada dawladaha U. M. Afrika.
2. In aan dibadda laga soo fara gelin arrimaha gudaha ee dawladaha ururka.

3. In la xurmeeo qarannimada iyo nabadgelyada dalalka ka midka ah Ururka Midowga Afrika.
4. In nabadgelyo lagu dhammeeyo khilaafka ka dhex dha-sha dawladaha ku jira ururka.
5. In loo halgamo sidii dalalka Afrika oo dhami gobannimo u gaari lahaayeen.
6. In la xocjiyo siyaasadda dhedhexaadka ah ee adduunka.

Dhismaha Ururka Midowga Afrika

Ururka Midowga Afrika wuxuu u qaybsan yahay gola-yaasha soo socda oo guud ahaan u qaybsan hawl fulin iyo maamul,

1. Golaha Madaxweynayaasha: waa golaha ugu sarreeya ururka, kana kooban Madaxweynayaasha dalalka ururka ka ah xubnaha ama ku jira. Madaxweynayaasha aima golahanii wuxuu sannadkiiba kulmaa ama shiraa mar.

2. Golaha Wasaaradda: golahaan waxaa ka mid ah ama uu ka kooban yahay Wasiirrada Arrimaha Dibadda ee dalalka ururka ku jira ama xubin ka ah, wuxuuna sannadkiiba kuulmaa labo jeer.

3. Xoghaynta guud: Xoghayntaani waxay ka kooban ta ha **Xoghayaha Guud**, kaaliyayaashiisa, iyo Shaqaalaha **Xoghaynta Guud**, Xoghayntaani waxay hirgelisaa go'aannada goluhu gaaro oo la qaato.

4. Laanta dhedhexaadinta iyo Heshiisiinta: Laantani waxay u xil saaran tahay inay xurgufa iyo khilaafaadka ka dhex dhaca dalalka ka tirsan ururka ku dhammeyso si nabadi ku jirto, is afgaradna dhalisa.

Laamaha 1ale ee Ururka:- waxaa jira laamo dhawr ah oo fuliya shaqada ururka. Laamahaas waxaa ka mid ah:-

1. Laanta dhaqaalaha iyo bulshada.
2. Laanta arrimaha caafimaadka oo u qaybsanta daweynta iyo cuntada.
3. Laanta amuuraha waxbarashada iyo aqoonta.
4. Laanta daafaca.
5. Laanta amuuraha guud, farsamada, baarista iyo cilmiga.

WEYDIIMO

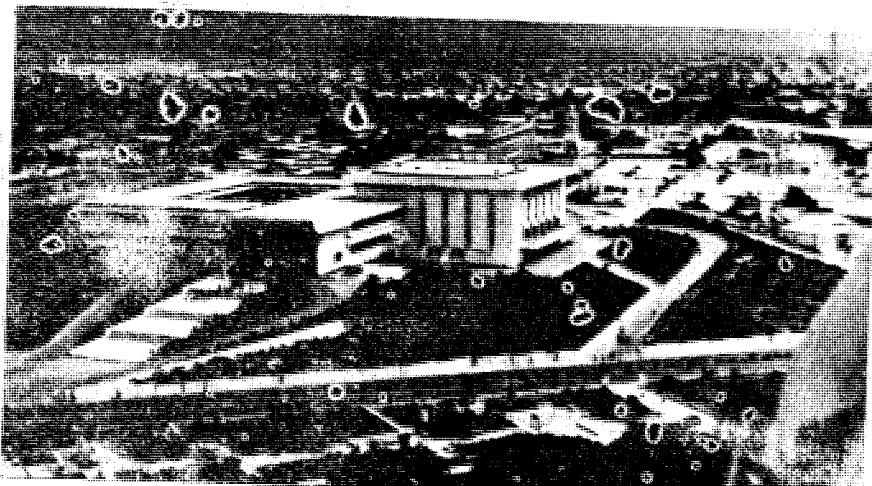
1. Ujeeddooyinka loo asaasay Ururka Midowga Afrika afar ka mid sheeg.
2. Iskaashiga dalalka Afrika dhex mari karaa muxuu ya hay?
3. Mabda'a Ururka Midowga Afrika muxuu yahay?
4. Qodobka ah in aan dibadda laga soo fara gelin dalalka ku jira Ururka Midowga Afrika ma hir galay?
5. Golayaasha Ururka Midowga Afrika waa imisa, maxayse qabtaan?
6. Shirarka golayaasha Ururka Midowga Afrika siday u dhacaan?
7. Laamaha Ururka Midowga Afrika waa imisa, maxayse kala qabtaan?
8. Laamaha wax qabadkooda adigu wax ma'ka aragtay?

9. QODOBKA DOODDA

Xeerka Ururka Midowga Afrika in wax laga beddeelo waa loo baahan yahay.

MA GAARAY U. M. AFRIKA UJEEDDOYINKIISII

Inkastoo ay jiraan arrimo aan badneyn oo ay ka mid yihiin kuwo dhaqaale, dhaqan iyo siyaasaba oo ururku ku guuleystay, haddana ururka shaqadji laga filayey ma qaban. Weli ururku ma noqon urur go'aanno kama dambeysa soo saara ama la wada tixgeliyo. Weli gumeystayaashu waxay haystaan dalal badan oo Afrika ka tirsan oo ay ka mid yihiin Soomaali Galbeed, N. F. D. Eriteriya iyo Koonfur Afrika oo intuba waxqabasho ururka ka sugayaan. Aan ku ducaynno in ururku hawlihiisa u fududaadaan oo uu noqdo midka waa-jibaadkiisa ka soo baxa.

Aqalka Ummadda

Jamhuuriyadda Diniqraadiga ee Soomaaliya waxay ka mid ahayd dalalkii sababta u ahaa asaaskii Ururka Midowga Afrika, ilaa waqtigan la joogana qayb lixaad leh bay ka qaada-tay hawlihii Ururka iyo dhidib u aasiddiisiiba.

Gacanta weyn ee J.D.S. ku lahayd ururka waxay sii cad-daataay intii ka dambeysay dhalashadii Kacaanka ee 21ka Ok-toobar, wuxuuna waddo cad iska taagay isu soo dhawaanta

dalalka Afrika, ciribtirka midab-takoorka, iyo xoreynta dalalka Afrika ee weli la gumeysto iyo sidii Qaaradda Afrika u ahaan lahayd dhexdhexasad xagga siyaasadda.

Waxyaalaha kale ee JDS ku guuleystay oo badan waxaa ka mid ah inay caddeysay in Sahyuuniyaddu la mid tahay midabtakoorka, taas oo keentay in Israa'iil laga cayrsho qaarad-dan. Dawladaha Midowga Afrika ku jira markay u caddaatay kaalinta Soomaaliya ururka kaga jirto waxaa la guddoonsaday in shirkii ama kullankii 11aad ee Afrika lagu qabto Xamar (Muqdisho) oo ah magaala madaxda Soomaaliya.

Shirkii 11aad ee lagu qabtay Xamar waa ka duwanaa shirarkii ka horreeyey ee ururku yeeshay, waana ka qiimi roonaa. Waxaa shirkaa lagu baaray ciribtirka gumeysiga, midabtakoorka, iyo xiriirka ka dhxeeyaa ururka iyo Jaamicadda dawladaha Carabta. Waxaa kale oo la isla soo qaaday sidii loofulin lahaa go'aannada ka soo baxa ururka. Sannadkii 1974 oo Soomaaliya madax ka ahayd ururka, waxay ku dadaashay sidii madaxda Afrika iyo Carabtu shir isugu imaan lahaayeen, waana ku guuleysatay arrintaas iyada ah.

WEYDIIMO

1. Ururka Midowga Afrika intuu jiray muxuu qabtay?
2. Soomaaliya qaybtay ka qaadatay hawlaha Ururka Midowga Afrika wax ka sheeg?
3. Muqdisho shirkii 11aad ee lagu qabtay muxuu waxtar lahaa?
4. Soomaalidu dhibaataday Israa'iil u geysatay maxay ahayd?
5. Soomaaliya maxay ugu dadaashay in Carabta iyo Afrikaanku shir isugu yimaadaan?
6. Shirkii Xamar muxuu kaga duwanaa kuwii ka horreeyey?

7. QODOOKA DOODDA

Waxtarka Soomaalidu u lahayd Ururka Midowga Afrika waa ka sarreeyey, kan dawladaha kale ee ururka ku jira.

QAYBTA TODDOBAAD

YUUSUF AL-KOWNEYN (AW-BARKHADLE)

Sheekh Yuusuf Al-Kowneyn wuxuu ka mid ahaa culimadii dadka Soomaaliyeed aqoonta iyo cilmiga kula dadaashay. Sheekhu wuxuu dhashay sannadku markuu ahaa 1280. Sheekha oo aad iyo aad looga jeclaa, loogana ixtiraami jiray dalka Soomaaliyeed waxaa loo yiqiin magacyo kale. Magacyada waxaa ka mid ahaa Aw-Barkhadle ama Aw-Barwaqaqo.

Aw-Barkhadle wuxuu qayb lixaad leh ka qaataf fidinta, Diinta Islaamka marka laga hadlayo Soomaaliya iyo guud ahaan Geeska Afrika.

Dugsi Quraan

Sheekh Barkhadle waxaa la rumeysan yahay inuu ahaa Sheekhii ugu horreeyey ee dalka Soomaaliya ka bilaabay Dugsi

Quraan, xer iyo xadraba. Wuxuu kaloo sameeyey xarumo waa-weyn oo lagu kulmo, dhui dheerna looga yimaado oo cilmi laga kororsado.

Waxaa la rumeysan yahay in Sheekh Barkhadle yihiin Afaf ama luqooyin fara badan. Afafka Sheekhu si fiican u yihiin waxay suuragal ka dhigtay in Sheekhu dhuuxo af Soomaaliga. Sheekhu wuxuu aad ugu hawshooday in afka Carabiga oo shaqalladiisu ku adkaayeen dadka Soomaaliyeed uu u helo hab dhib yar oo ardayda Soomaaliyeed uu ku fahamsiin karo.

Markay Sheekha u muuqatay in ay khasab tahay in ardayga Soomaaliyeed loo iftiinsho codadka adaag oo shaqallada Carabiga, wuxuu soo saaray hab cusub oo sahlay waxbarashadii. Habkaas oo Sheekhu kala kulmay baaris xoog leh iyo dhibaato ballaaran waxay sahleysay Waxbarashadii, ardayga af Carabiga wax ka yaqaan intaan loo bilaabin Carabiga iyo Quraanka. Taasi waxay ahayd markii Sheekhu dejiyey eray bixin Soomaali ah isaga oo isticmaalaya shaqaladii Carabiga, taas co sahashay waxbarashadii, furtayna fahmadii ardayga.

Eray bixintu waxay ahayd alif la kor dhabay, alif la hoos dhabay, alif laa goday'. Waxaa kaloo Sheekhu Soomaaliyeeyey xuruuftii Carabiga, sida; alif wax ma leh, ba' hoos ku hal leh', ta' kor ku laba leh. Eray bixintan Sheekha oo ah tan ilaa maanta Dugsiyadeenna Quraanka wax lagu barto waxay suurtegalisay inay ardaydeenna yaryar ee aan af Carabiga aqoon ay fahmaan habka shaqalada Carabiga marka Dugsiga Quraanka la joogo.

XUSUUSTA SHEEKHA

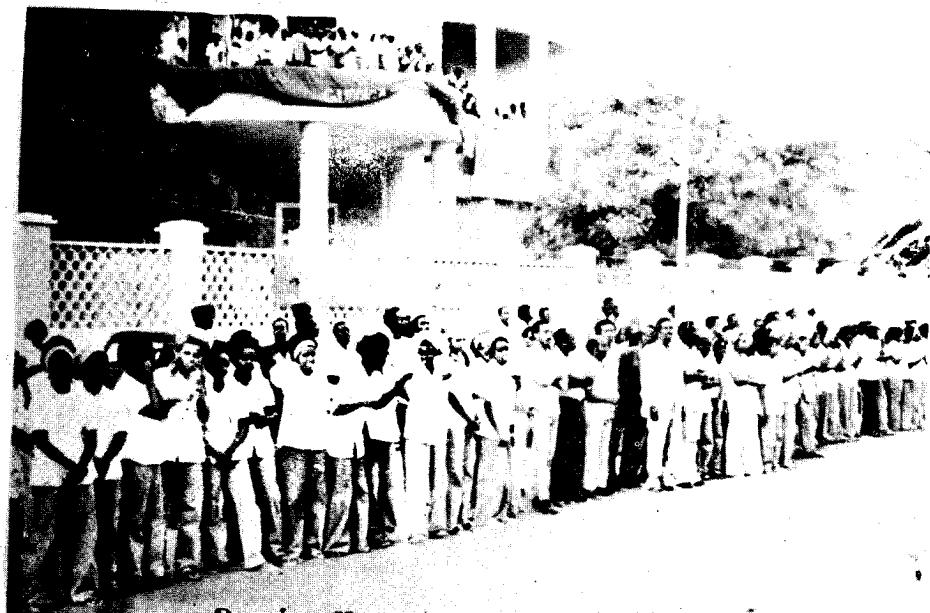
Sheekha oo raadka intaas le'eg ku leh dadka iyo dalka Soomaaliyeed si door ah baa loo yaqaan, loogana xusaa marka siyaaraddiisu joogto.

Maanta Xarunta Sheekhu waxay ku taal Bariga magaa.

lada Hargeysa, waxaana loo yaqaan «Aw.Barkhadle». Qudbad-da Sheekha ee ku taal xarunta waxaa sannad walba lagu tagaa siyaaro, waxaana isugu yimaada dad aad u tiro badan, dhul kala fogna ka yimaada.

Sheekhu dhawr meelood oo kale oo dalka ka mid ah buu mawlacyo ku leeyahay, laguna siyaarta. Mawlacyadaas waxaa ka mid ah kan ku yaal Waqooyiga Gaalkacyo oo sannad walba dad fara badani isugu yimaado Sheekhana lagu siyaarto. Sheekha oo wax qabadkiisu weynaa, siiba xagga waxbarashada ayey u muuqatay dadka Soomaaliyeedna guddoonsadeenna in xasuu-so badan loo sameeyo. Sharaftaa iyo qaddarintaa Sheekha loo hayo waxay dhashay in dhul badan oo muhiim ah lagu maga-caabo. Meelahaas lagu magacaabay waxaa ka mid ah Dugsiga Quruxda badan ee ku yaal magaalada Muqdisho bartankeeda ee Yuusuf Al-Kowneyn.

Sheekha Ilaahey naxariistii janno ha ka waraabshee magac iyo maamus badan buu Ummadda Soomaaliveed ka mutays-tay, una ogyihiin.

Dugsiga Yuusuf Al-Kownayn ee Xamar

WEYDIIMO

1. Yuusuf Al-Kawneyn xaggu ku dhashay? Goormuuse dha-shay, inteeese ka dambeysay?
2. Sheekha magacyadiisa maxaa ka mid ah? Muxuuse ma-gacyada badan ku muteystay?
3. Sheekhu waxyaabaha Geeska Afrika uu ka bilaabay ma-xaa ka mid ah?
4. Sheekhu Af Soomaaliiga muxuu ka qabtay?
5. Aw Barkhadle siduu u fududeeyey shaqalada Af Cara-biga?
6. Sheekha maxaa dadka Soomaaliyeed u qadlariyaan?
7. Xarumaha Sheekha ee maanta jira kulanka ka dhaca muxuu yahay?

8. QODOBKA DOODDA

Habka maanta carruurteenna Quraanka ku dhigato wax isbeddel ah uma baahan.

W. M. Q.
Muqdisho 1980